

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՈՒՐՍ Է ԳԱԼԻՍ ԿԻՐԱԿԷ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրինն է 2 ռ. 50 կ. րուբլի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է Իշխ. Ռէկլամեանի և Ա. Յովհաննիսեանի «Երազական գործակալութեան» գրասենեակում, Գործիչների պրոսպեկտի վրայ: Օտարաքաղաքացիք զիմում են՝ Тифлис, Редакция „Арцаганк“.

Առանձին համարները 10 կ.

Յաջարարութիւնների բառին 2 կ.

1889-ին

(ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

„ԱՐԶԱԳԱՆԿ“

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԸ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒ

ՄԻՆԵՐՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ, ԵՒ ՀԵՏԵՆԵԱԼ ՊՐՕԳՐԱՄԱՅՈՎ.

I. Տեղեկութիւններ կառավարութեան գործողութիւններ և օրէնսդրական միջոցների մասին:—II. Առաջնորդող շօղուածներ հասարակական կեանքի նշանաւոր հարցերի վերաբերութեամբ:—III. Թղթակցութիւններ հայաբնակ աեղերից. ընդհանուր աեղութիւն հայ և օտար լրագրողների աեղեկութիւնների և կարծիքների:—IV. Տնտեսական և առևտրական հարցերի քննադատութիւն:—V. Յոգուածների ժողովրդական կրթութեան վերաբերութեամբ:—VI. Արտաքին տեսութիւն. շօղուածներ և աեղեկութիւններ արտասահման հասարակական և քաղաքական կեանքի նշանաւոր անցքերի մասին:—VII. Կրթական և մտահոսութեան:—VIII. Ֆէլիէտներ:—IX. Զանազան լուրեր:—X. Յաջարարութիւններ:

«Արձագանք»-ին 1889 թ. կ'աշխատակցեն բոլոր այն անձինք, որոնք աշխատակցել են 1888 թ. ընթացքում, այն է՝ Աբէլեան Ն., Աղանեան Դիւտ քհ., Ռէկլամեան Իշխ. Կոնատ., Եղորեան Կար., Ենդիբարեան Գարեգ., Երեցեան Աղ., Խալաթեան Դր., Օր. Մատինեան, Յարոյ, Զիրվանգադէ, Պատկանեան Ռ., Պաօշեան Պ., Տէր-Ղևոնդեան Նիկ., Քարամեան Նիկ. և այլք:

Տարեկան բաժանորդագրինն է . . . 5 ռ.

Կէս տարուամբ 3 ռ.

Թիֆլիսում տնօրդարութիւնն ընդունվում է «Իշխ. Ռէկլամեանի և Ար. Յովհաննիսեանի Երազական գործակալութեան» գրասենեակում և Թիֆլիզի փոխադարձ վարկի ընկերութեան մէջ, խմբագրի մօտ:

Օտարաքաղաքացիք զիմում են՝ Тифлис, въ Редакцію „Арцаганк“. Արտասահմանից՝ Tiflis. Redaction du journal „ARDZAGANG“.

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ԲՈՎԱՆԳԱՅՈՒԹԻՒՆ

† Կոմս Միքայէլ Լօռու—Մելիքեան. Գաւառական ուսուցիչներ և ժողովրդական գրականութիւն:—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Հոգեհանգիստ: Կոմս Լօռու—Մելիքեան մարմնի տեղափոխումը: Պ. Այվազովսկու նուէրը: Սուլթանի պարգևը պ. Այվազովսկուն: Հայ երգիչ: Մի անխիղճ վարմունք: «Այդեգործութիւնը Անդրկովկասում»: Պ. Թաշիրովի նամակը:—Կ. ՊՈԼՍԻՅ: Քաղաւածք «Արեւելից»:—ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ:—«Ելի մէկ զոհ»:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:—Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների կուսակցութիւնները:—Ֆէլիէտներ:—Հաղբատ—Սանահին:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

† ԿՈՄՍ ՄԻՔԱՅԷԼ ԼՕՐՈՒ-ՄԵԼԻՔԵԱՆ

Հեռագիրը զուժեց, որ ամսոյս 13-ին Փրանսիայի Նիցցա քաղաքում վախճանուել է հայազգի հռչակաւոր կոմս Լօռու—Մելիքեանը: Որքան դառն է այդ զուժաբեր լուրը, բայց նա վաղուց սպասվում էր. վաղուց հանգուցեալը տանջվում էր մի ծանր հիւանդութեամբ, որից բուժուելու յոյս զրեթէ չը կար: Եւ հէնց այս հիւանդութեան պատճառով վերջին տարիները, թողնելով ծառայութիւնը, կոմսը քաշուել էր օտար երկիր և այնտեղ, հարաւային Փրանսիայի հիւրընկալ երկնքի տակ, խաղաղութեամբ անցուցանում էր իւր ծերութեան օրերը:

Մահը վերջ գրեց մի անվեհեր զօրականի, հանճարեղ վարչականի և իւր առաքինութիւններով և ազնուութեամբ հարիւր միլիոնաւոր Ռուսաստանում հռչակուած մարդու բաղմամտտակ կեանքին:

Կոմս Լօռու—Մելիքեանը պատանեկութեան հասակից մինչև ծերութիւն իւր եռանդուն կեանքը անցուցանելով անընդհատ պատերազմների մէջ, վարելով բարձրագոյն զինուորական և քաղաքական պաշտօններ, բնութիւնից իրան պարգևուած հաղուադիւտ զինուորական տաղանդը և վարչական հանճարը նուիրել էր Ռուսոյ տէրութեան արտաքին յաղթութիւններին և ներքին խաղաղութեան:

Ամեն տեղ և ամեն պաշտօնում՝ սկսած հասարակ սպալի աստիճանից մինչև տէրութեան ամենաառաջին աստիճանը, նա միատեսակ ցոյց է տուել զարմանալի անվեհերութիւն, անզուգական խելք և հազուադիւս ազնուութիւն, մաքրութիւն և անշահախնդրութիւն:

Ահա ինչու 1880 թուականին, երբ Ռուսաստանը վտանգի մէջ էր ներքին թշնամիներից, երջանկայիշատակ Ալեքսանդր II Կայսրը իւր հաղատակների մէջ ընտրեց մի համեստ հայ ընտանիքի դուստր Լուս-Մելիքեանին, նորան յանձնեց Ռուսաց տէրութիւնը վտանգից տպահովելու գործը, նորան յանձնեց իւր տէրութեան վիճակը, բոլորովին հաւատարմով նորա վարչական տաղանդի ամենալավ զօրութեան: Եւ հայաստանի հաւատարմիմ դաւակը կարողացաւ արգարացնել իւր Կայսրի յոյսերը, արժանանալ նորա բուռն շնորհակալութեան:

Մենք միջոց չունենք այստեղ մի առ մի թուել հանգուցեալի այն բոլոր երախտիքը, անշահ ծառայութիւնները, որ նա արել է Ռուսաստանի համար: Պատմութիւնը, ապագայ արդարամիտ պատմութիւնը ոսկէ տառերով կը գրոշմէ իւր էջերում կոմս Միքայէլ Լուս-Մելիքեանի անունը: Իսկ մենք, նորա համազօրները, ամենայն իրաւամբ կարող ենք պարծենալ այդ անունով, որովհետեւ կուրած չի կարելի համարել այն ազգը, որ ծնել է և ծնում է Լուս-Մելիքեանի նման դաւակներ, որի մէջ մարմնացած էր իւր ազգի կորովամտութիւնը, եռանդը, ազնուութիւնը և տոկունութիւնը:

Հանգիստ ոսկերացի աղնիւ մարդ, անվեհեր զօրական և հանճարեղ կառավարիչ: Քո ծառայութիւնը մեզ համար մեծ է հէնց նորանով իսկ, որ քո անզուգական ընդունակութիւններով և մաքուր հոգով ու սրտով քո պատմական ազգի անունը բարձր պահեցիր օտարների աչքում:

Արտատպում ենք քաղաածորէն Թիֆլիզում հրատարակող ռուս պաշտօնական «Արկաս» լրագրից մի քանի կենսագրական տեղեկութիւններ հանգուցեալ կոմս Լուս-Մելիքեանի մասին:

Կոմս Միքայէլ Լուս-Մելիքեանը ծնուել է 1825 թուականին Կովկասում (Թիֆլիզում) հայոց ազնուական ընտանիքից: Նորա ծնողները, կամենալով, որ իրանց որդին զինուորական դառնայ, պատանի հասակում յանձնում են զինուորական դպրոց: 1843 թուականին Լուս-Մելիքեանը աւարտում է այստեղ իւր ուսման ընթացքը և 18 տարեկան հասակում դուրս է գալիս կորնետի աստիճանով, նշանակուելով Լէյք-գվարդիայի Գրոգնիսկի գոլարների գնդի մէջ, իսկ չորս տարուց յետոյ պորուչիկի աստիճանը ստանալով, տեղափոխվում է Կովկաս: Այստեղ նա նշանակվում է կոմս Վորոնցովի մօտ թիկնապահ: Երկտասարդ սպայի զործուենաց և եռանդուն բնավորութիւնը, նորա աշխոյժ խելքն և զինուորական ընդունա-

կութիւնները ստիպում են կոմս Վորոնցովին ուղարկել երկտասարդին Գնեկալ-Լէյտենանտ Ֆրէյտադի զօրաւաժինը, որ այն ժամանակ պատերազմում էր Չեչենում լեռնականների հետ: Այստեղ 1847 թ. վերջերում և 1848 թ. սկզբում երեք ամիս շարունակ Լուս-Մելիքեանը ձիով վրայ է անցկացնում և, պատերազմելով լեռնականների հետ, զրեթէ ամեն օր ցոյց է տալիս զարմանալի քաջութիւն և անվեհերութիւն, որի համար և ստանում է շտաբ-բօսմիստրի աստիճան և ո. Աննայի շքանշանը-թրի վրայ կրելու համար: Նոյն 1848 թուին նա իւր համազօրի իշխան գեներալ-ադիւդանտ Մովսէս Արղութեան-Երկայնաբաղուի զօրաւաժինի մէջ ցոյց է տալիս իւր յաղթութիւններով զարմանալի քաջութիւն, իսկ 7-ին յուլիսի կատարուած Գերգերիլ զիւղի զբաւումը նորա անունը յայտնի է կացուցտնում ամբողջ Ռուսաստանում: Այս յաղթութեան համար նա ստանում է բօսմիստրի, աստիճան և Աննայի 3-րդ աստիճանի շքանշան: 1849 թ. Լուս-Մելիքեանը առանձին քաջութիւն է ցոյց տալիս յուլիսի 1-ին Ջամիլի դէմ պատերազմում 2օխ բերդիկը ռմբակոծելիս: 1850 թ. ամառը նա անդադար պատերազմի մէջ է գտնվում և ստանում է Աննայի 2-րդ աստ. 1851 թուին ութ ամիս շարունակ նա մասնակցում է Գաղտանի ճակատամարտներին: Այստեղ նա վաստակում է քաջ զինուորի հուշակը ամբողջ Կովկասում: 1852 թ. նա մասնակցում է Բակլանովի զօրաւաժնում Միլիկայի արշաւանքում: 1853 թուին, իշխ. Բարեատինսկու զօրաւաժնի մէջ լինելով, Ղուրդալի զիւղի մօտ ջարդում է Ջամիլի զօրքը, աւերում է մի քանի դիւղ: Տաճիկների դէմ պատերազմում նա Կարչաղի մօտ ջարդում է տաճկական բազմութիւ հեծելազօրքը:

Այնուհետև 1852—1856 թ. ռուս-տաճկական պատերազմում Բաշ-Կադգլեարի յաղթութեան համար ստանում է ոսկէ թուր «քաջութեան համար» մակագրով: 1854 թ. տաճիկների վրայ մի յաջող յարձակումն գործելու համար արժանանում է կայսերական շնորհակալութեան և ստանում է Վլադիմիրի շքանշան ժապաւենով, յետոյ մի այլ յաղթութեան համար՝ Վլադիմիր 3-րդ աստիճանի թրերով հանդերձ: 1855 թ. ռուսները Ղարսի մօտ մի յաղթութիւն են գործում, և այդ յաղթութիւնը ստանում է «զնդապետ Լուս-Մելիքեանի քաջ յաղթութիւն» անունը: Այստեղ 300 մարդով նա ջարդուիշուր է անում լեռնականների մի ահազին խումբ, ինքը ոչ մի մարդ չը կորցնելով:

1856 թուին Լուս-Մելիքեանը վերադառնում է Կովկաս և 31 տարեկան հասակում ստանում է գեներալ —մայօրի աստիճանը. 1858 թուից նա գտնուելով Կովկասի փոխարքայի մօտ ծառայութեան մէջ, 1863 թ. ստանում է գեներալ-լէյտենանտի և 1865 թուին գեներալ-ադիւդանտի աստիճանները, իսկ 1875 թ. նշանակվում է կապիտանի զեներալ:

1877 թուին Լուս-Մելիքեանը, ռուս տաճկական պատերազմի ժամանակ, նշանակվում է առանձին կովկա-

սեան «կորպուսի» հրամանատար, 12 սպայի մտնում է իւր զօրքով Արիսկան Տաճկաստանի սահմանը. մի քանի մանր կռիւներից յետոյ, մայիսի 5-ին սկսւում է Արգահանի ռմբակոծութիւնը, որի պաշարման համար Լ. Մ. ստանում է Գեօրգիյ 3-դ ատտիճանի շքանշանը: Իսկ 3-ին հսկումների ստանում է Գեօրգիյ 2-դ ատտիճանի՝ Մախտար փաշային յաղթելու համար: Այս յաղթութեան ժամանակ Լ. Մ. դերի է վերցնում 7 փաշա, 100 բարձրատիճան սպաներ, 36 թնդանօղ և այլ պատերազմական պաշարներ: Այնուհետև 5-ին նոյեմբերի Ղարսը զբաղւում է, և սորա համար Լ. Մ. արժանանում է կոմսութեան ատտիճանին:

Կոմս Լօու-Մելիքեանը մասնակցել է 180 կռիւների մէջ և, չը նայելով սորան, ոչ մի վէրք չի ստացել:

1879 թ. կոմսը նշանակւում է Հաշտարխանի, Սամարի և Սարաթովի ժամանակաւոր գեներալ-գուբեռնատոր: Այս ժամանակ նորան յաջողւում է, իւր հանձարեղ կարգադրութիւնների շնորհով, ոչնչացնել Վելիկալինի ժանդարմը, ամբողջ Ռուսաստանի հարիւր միլիօնաւոր ժողովուրդը տղատելով է մահու երկիւղից: 1879 թուին կոմսը նշանակւում է խարկովի գեներալ-գուբեռնատոր: Այստեղ նա վաստակում է ամբողջ տղաբնակութեան համակրութիւնը, որին նա պարգևել էր խաղաղութիւն և հանդստութիւն ներքին թշնամիներից:

1880 թ. հանդուցեալ Ալեքսանդր II-դ երջանկալիշատակ կայսեր հրամանով կազմւում է նշանաւոր «բարձրագոյն յանձնաժողովը» (ВЕРХОВНАЯ КОМИССИЯ): Այս յանձնաժողովի նախագահի գծաւարդոյն պաշտօնը ռուսաց ինքնակալը յանձնում է հայազգի կոմս Լօու-Մելիքեանին:

Եւ այս գծաւարդոյն պաշտօնում Կոմս Լօու-Մելիքեանը մնում է հաւատարիմ իրան. նա իրան յատուկ եռանդով պարզ որոշում է իւր ստանձնած գործունէութեան ծրագիրը: Նա, իւր հռչակաւոր հրովարտակի մէջ յայտնելով, թէ զգում է իւր ստանձնած բարդ պաշտօնի ծանրութիւնը և պատասխանատուութիւնը, դիմում է հասարակութեան օգնութեան Ռուսաստանի ներքին թըշնամիների յաղթելու, պատեւելու և երկրին խաղաղութիւն պարգևելու գործում: Բայց առանց «խիստ միջոցների», առանց ճնշման և հալածման, առանց բռնաբարութեան, այլ սիրով, խելացիութեամբ, խոհեմութեամբ և իւր ահագին վարչական տակտով նա կատարում է «հասարակութեան խախտութիւն տալու, տէրութիւնը ասպնդովելու և նրա քայքայուած կեանքի կանոնաւոր ընթացքը վերականգնելու» գործը:

1880 թուականին կայսերական հրովարտակով փակւում է «բարձրագոյն յանձնաժողովը»: Կոմս Լօու-Մելիքեանը ստանում է բարձրագոյն արքայական շքանշանը «Անդրէյ Պերվոզմաննի», որի հետ թաղաւոր կայսրը ուղղում է կոմսի անունով մի հրովարտակ, արտայայտելով իւր անհուն շնորհակալութեան գագաթունքները:

Այնուհետև կոմսը նշանակւում է ներքին գործերի նախարար, ուր և նորա գործունէութիւնը արտայայտւում է բազմաթիւ ուրախալի վաստերով՝ վերաբերմամբ նորա ամենաբարեւար կարգադրութիւնների և վերանորոգումների:

Վերջին տարիները հանդուցեալը, թողնելով իւր ծառայութիւնը, ապրում էր Ֆրանսիայի Նիցցա քաղաքում, ուր և նա կնքեց իւր մահկանացուն:

ԴԱԻԱՌԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՅԻՉՆԵՐ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.

«Արձագանք»ը իւր սկզբունքներից մէկն էլ, ինչպէս շատ անգամ առիթ է ունեցել ապացուցանելու, համարում է պաշտպանել մեր հասարակական համեստ գործիչների, — ուսուցչական դասակարգի շահերը, որոնք, մերկարծիքով, անբաժան են մեր ուսումնարանների շահերից: Այդ պաշտպանութիւնը կարեւոր է մանաւանդ այժմ, երբ, համաձայն մեր ուսումնարանների նոր կանոնադրութեան, ուսուցչի ճակատագիրն անցել է մեր կիսակիրթ, երբեմն էլ բոլորովին անկիրթ, ուսումնարանական գործին դրեթէ անտեղեակ հոգաբարձութեան ձեռքը, որը (հոգաբարձութիւնը) ուսուցչից աւելի պահանջում է սոդունութիւն, ստորաքարշութիւն, այն, ինչոր խորհնացին անուանում է «սուտակասպասութիւն», քան մանկավարժական հմտութիւն, պատուաճանաչութիւն, բնաւորութեան անկախութիւն...

Հայ ուսուցչի դրութիւնն երբեք լաւ եղած չէ, բայց, երբ վերջացաւ թեմական տեսչութիւնը, ուսուցչի միակ ձեռնհաս պաշտպանը, նորա դրութիւնը աւելի վատթարացաւ և վրեթէ անտանելի դարձաւ: Դորան ապացոյց, որ վերջին ժամանակներում մեր լաւ ուսուցիչներից շատերը կամ առանց պաշտօնի մնացին, կամ բոլորովին յուսահատուած, ճանաչելով իրանց մարդկային պատիւը, ընդմիշտ թողին հայ ուսումնարանը:

Բայց գուցէ ոչ մի ապացոյց այնքան համոզիչ չը լինի, որքան տարէցտարի կրկնուող ուսուցչական այն «մեծ գաղթականութիւնը», որ ամեն ամառ մայիսին սկսւում է և վերջանում սեպտեմբերին: Հազուադիւրդէ պէս է մեր ուսումնարանների տարեդրութիւններում, որ մի ուսուցիչ երեք տարուց աւելի մնայ մի տեղ: Մեծ մասամբ վարձելուց մի տարի յետոյ, նորան արձակում են, երբեմն ամենաչնչին պատճառով, կամ քչացնում ռոճիկը, որ նոյն է, թէ արձակում են:

Ուսուցչի այդ թափառական դրութեան մի մեծ

վնասն էլ այն է, որ նոր ութերով, մանաւանդ լաւ պատ-
րաստուած ութերով, չէ նորոգվում ուսուցչական դասա-
կարգը. դա մի մեծ սովորանալիք է մեր ուսումնարանների
ապագայի համար:

Այս բոլորը մենք շատ լաւ գիտենք, և տեղը եկած
ժամանակին պիտի մաքառենք այդ վնասակար երևույթ-
ների դէմ, նորանց առաջն առնենք, յաջոնի բան է, որքան
կախուած է այդ հրապարակական խօսքից: Սակայն պիտի
պարզ ասենք, որ մեր պաշտպանութեան հաստատ լինա-
կէտը պիտի լինի ուսուցչի տոկոսն և անխոնջ աշխատու-
թիւնն և յառաջագիմութիւնը, նորա հաստատամտութիւնն
և իւր վարկը բարձր պահելը:

Ուրեմն մեր պաշտպանութիւնը փոխադարձաբար պի-
տի լինի. մեզ էլ նոյն ուսուցչութիւնը պիտի պաշտպանէ
իւր բարեխիղճ աշխատասիրութիւնով և եռանդով:

Վերջին ժամանակները, կարծես, մի անտարբերութիւն,
մի լուռութիւն է տիրում մեր զաւառական ուսուցչներին
մէջ: Նորանց, կարծեմ, չէ հետաքրքրում զրականութիւն,
զրականական աշխատութիւն: Ուսուցչները զրեթէ հրա-
ժարական են տուել այդ անպարիզում գործելուց, կամ զրիչ
են ձեռք առնում, երբ մի վէճ է ծագում կամ մի բանաւար-
կութիւն սարքվում ուսուցչական և հոգաբարձական նեղ
շրջաններում: Միայն այս առթիւ նոքր զրիչ են առնում մեծ
մասամբ իրանց նեղ շահերը պաշտպանելու համար: Մենք հա-
մաձայն ենք, որ այդ նշանակելի պաշտպանութիւնն էլ կար-
ևոր է: Բայց, մեր կարծիքով, ուսուցչութեան շահը աւելի լաւ
կը պաշտպանուի, երբ ուսուցչը ցոյց տալ իւր մանկավար-
ժական և զրականական հմտութիւնը, աշխատութիւնները:
Այդ իսկ գործով նա այնպիսի յարգանք և պատիւ կը վաս-
տակէ թէ՛ հասարակական կարծիքի առջև և թէ՛ տեղային
յառաջագիմ և կրթուած դասի աչքում, որ խաւարամիտ,
անկիրթ և սղէտ դասակարգը այնպիսի համարձակու-
թեամբ չի յանդգնի ականքն նորա շահերի դէմ գործելու:

Ոչ ոք չէ հերքում, որ ուսուցչի գլխաւոր աշխատու-
թիւնը դասատուութիւնն է: Բայց նոյն իսկ դասատուու-
թեան և ուսուցչի յառաջագիմութեան շահերը պահան-
ջում են, որ նա իւր մտաւոր ուժերը նորոգէ, ճոխացնէ:
Իսկ ուժերը ճոխացնելու, թարմացնելու ամենալաւ միջոցը
զրականական պարագմունքն է, որի մասին է մեր այսօ-
րուայ խօսքը:

Նոյն իսկ միակերպութիւնից խուսափելու համար հայ
ուսուցչի պիտի պարապի զրականութիւնով: Գրականու-
թիւնը կապում է նորան իւր միւս ընկերների և առհա-
սարակ ընդհանուր մտաւոր աշխարհի հետ, վառ է պա-
հում նորա մէջ յառաջ դնալու ձգտումն և փրկում բու-

տինայից: Թարմ մնալ, օրրոտորէ յառաջագիմել և ցոյց
տալ իւր աշխատութիւնը, յառաջագիմութիւնը, ահա այն
յատկութիւնները, որոնք մեր խորին համոզմամբ աւելի
լաւ կը պաշտպանեն ուսուցչի իսկական շահերը:

Ուրեմն հայ ուսուցչը պիտի պարապի և զրականու-
թիւնով: Սորանից ինքն ըստ ինքեան հարց է ծագում,
թէ զրականութեան մը ճիւղին նա կարող է մասնակցել,
որ օգտակար լինի նորա մասնակցութիւնը թէ՛ իրան և թէ՛
զրականութեան:

Ամեն մարդ զրականութեան այն ճիւղն է ընտրում,
որին ձգտում, ընդունակութիւն, կոչում ունի. ուստի ըն-
տրութիւնը ուսուցչի ներքին պայմաններից է կախուած:
Մեր նպատակն է ցոյց տալ զրականութեան այն ճիւղերը,
որոնց մասնակցելու աւելի յարմարութիւն ունի ուսուցչի:

Պաւառական ուսուցչի կեանքը ժողովրդի կեանքի
հետ է կապուած. ներկայացնել այդ ժողովրդի կեանքը,
նորա բազմաթիւ կողմերը, նորա չէզոք—ժողովրդական
բարբառները, նորա երեւակայութեան աշխատութիւնը, որ
նորա առասպելական-լեզենդական զրականութիւնով է
արտայայտվում, նորա կեանքի զգայական (sensuel) կող-
մը, նորա «բոյ չգործող»-ը, նորա ուրախութիւնն ու տրիս-
տութիւնը, որ ժողովրդական բանաստեղծութիւնով է արտայայտ-
վում՝ ահա ձեզ զրականական գործունէութեան մի աս-
պարէզ, ուր ուսուցչին անխոխարինելի է:

Ժողովրդի կեանքի այդ կողմերին վերաբերող զակրանու-
թիւնը մի ամբողջ շրջան (cycle) է կազմում. այդ շրջանի մա-
սերը, ներքին կապ ունենալով միմեանց հետ, արտաքուստ
միանում են իրանց հազուստով—ժողովրդական լեզուով և մի
ընդհանուր անուն են կրում, այն է բանաստեղծութիւնն:
Հաւաքել այդ բանաստեղծ զրականութիւնն իւր բնական
հազուստով և բովանդակութիւնով, հրատարակել նորան,
ահա մի զրականական աշխատութիւն, որ թէ՛ պատիւ կը
բերէ ուսուցչին և թէ՛ մի մեծ ծառայութիւն կը լինէր
մեր զրականութեան:

Երկու գլխաւոր նշանակութիւն ունի ժողովրդի բա-
նաստեղծ զրականութիւնը. մէկը՝ լեզուի կողմից, միւսը՝ բո-
վանդակութեան:

Ժողովրդական լեզուի նշանակութիւնն ահագին է
թէ՛ զիտութեան և թէ՛ մանաւանդ, մեր զրականական
լեզուի կանոնաւոր զարգացման համար:

Լեզուն—սա գիտութեան մէջ «աշխարհի փաստ է—ժո-
ղովրդի—հաւաքական ուժի հոգեկան արտադրութիւն է,
ինչպէս նոյն ուժի արտադրութիւն է երգը (եղանակը),
իրաւունքը (право), հասարակութիւններ կազմելը (appe-
titus societatis, ինչպէս սոսում է Յիցերոնը) և այլն և այլն:

ժողովրդական լեզուից արտաբերվում են լեզուի օրենքները. նորա բնութիւնը (physiologia) և նորա ձևերի փոփոխութիւնը (morphologia): Այդ փոփոխութիւններն և զարգացման օրենքները ամենամեծ նշանակութիւն ունին լեզուի ուղղադրութեան և քերականական կանոնների համար. զրականական լեզուները շատ անգամ ուղիղ ճանապարհից շեղվում են, այդ մենք պատմութիւնից գիտենք. նորանց ուղիղ ճանապարհի բերողը ժողովրդական լեզուն է:

Այդ բոլորը մեզ տալիս է ժողովրդական գրականութիւնը. դորա համար պէտք է հաւաքել նորան անարատ և անփոփոխ արձանագրել:

Այդ անփոփոխութիւնը չէ վերաբերում յայտնի բան է օտար բառերին (մեծ մասամբ թաթարական), մանաւանդ, որ ժողովուրդը օտար բառի կշտին մեծ մասամբ դնում է իւր բառը, որ դեռ չէ մոռացել *): Ուշադրութիւն պէտք է դարձնել լեզուի շէշի—բառադասութեան, պարբերութիւնների դասաւորութեան և ձայների և հընչիւնների վրայ, որ արձանագրուին այնպէս, ինչպէս խօսվում է և ինչպէս հնչում է:

Բայց օրուայ խնդրի տեսակէտից, մեզ համար աւելի մեծ նշանակութիւն ունի բանաւոր գրականութեան երկբորդ կողմը, այն է՝ նորա ձևերը, դարձուածները—ոճը, որը հարստացնում է գրականական լեզուն և թարմացնում նոր և նոր միջերկրներով: Այս մասին մենք մանրամասնօրէն խօսել ենք մեր «Արդի գրականական լեզուի մշակումը» յօդուածում, ուստի անցնենք բանաւոր գրականութեան բովանդակութեան:

Բանաւոր գրականութեան ուսումնասիրութիւնը դեռ նոր բան է ոչ միայն մեզ համար, այլ և նոյն իսկ ուսանների և շատ եւրոպական ազգերի համար. քանի ազգերի գրականութիւնն ազգայնական բնաւորութիւն է ստանում, այնքան բարձրանում է ժողովրդական գրականութեան նշանակութիւնը, այնքան մեծանում է նորա ուսումնասիրութեան կարեւորութիւնը:

ժողովրդական գրականութիւնը նորա մտքի և սրտի պատկերն է, նորա հոգեբանութեան մատեանը. առանց ժողովրդական գրականութիւնը հասկանալու՝ անկարելի է հասկանալ ժողովրդի հոգևոր ձգտումները, իսկ առանց դորան անկարելի է յառաջագիմութիւն, որովհետև գիտութիւնը ապացուցանում է, որ յառաջագիմութիւն նշանակում է՝

*) Օրինակ եամանի (թրք.), օտնրման (ոսնաման), իչկի (թրք.), խմիչք (քմպելիք) չարուի (թրք.), արեխ, հալաւ (թրք.) հաղուստ (չոր), և այլն:

ըմբռնել ժողովրդի բնական ձգտումները և նոցա համաձայն դործել. հակառակ դէպքում, եթէ մէկին անձանօթ են ժողովրդի ձգտումները, նա կարող է դիմադրել նոցա, անգամ առանց չար նպատակի, և խանգարել նորա կանոնաւոր յառաջագիմութիւնը:

Այս տեսակէտից ահադին նշանակութիւն ունի ժողովրդական գրականութիւնը, նորա հաւաքելը և հրատարակելը. նա անփոխարինելի է: Եւ ում աւելի ձեռնհաս է այդ գործը, քան հայ ուսուցչին, որ ժողովրդի հետ մի կեանքով է ապրում: Զրկել նոր գրականութիւնը այդ համեղ աղբիւրից, այդ պարզ ջրով առողուելուց. նշանակում է մի մեծ մեղք, մի պարտազանցութիւն անել գրականական պատմութեան դէմ:

Ասացինք, որ մեզանում այդ նոր բան է. բայց վաղուց ժամանակ է սկսել նորան: Պէտք է խոստովանենք, որ այդ ատկաբիրում պօլսեցիք մեզանից առաջ են դնացել: Վերջին 10—15 տարիներում նոքա, մանաւանդ հոգևորականութիւնը, մեծ եռանդով հաւաքում են և հրատարակում այդ գրականութեան գոհարները: Հասկանալով են անում այդ, թէ ոչ, դորան մենք չենք կարող գրական պատասխան տալ. բայց իրողութիւնը այն է, որ մեծ եռանդով նորանք հաւաքում և մշակում են ժողովրդական բանաւոր գրականութեան մասերը և հրատարակում թէ՛ իրանց՝ պարբերական հրատարակութիւններում (այդ հրատարակութիւններից առաջին տեղը պիտի բռնէ պ. Մամուրեանի՝ «Արեւելեան մամուլը») և թէ՛ առանձին ժողովածուներով:

Վերջին տեսակ հրատարակութիւնները տաճկահայոց գրականութեան մէջ, մեր կարծիքով, ամենապատուաւոր տեղ են բռնում և զուցէ մի օր բարենորոգեն տաճկահայոց բոլոր գրականութեան ուղղութիւնը: Այդ տեսակէտից ամենանշանաւոր պէտք է համարել Հայր Սրուանձտեանի և ուրիշների հրատարակութիւնները, որոնց մէջ պարզ և անշուք կերպով, բայց վերին աստիճանի «չլէ՛Ք» ձևերով անգործառնում է տաճկահայերի կեանքը: Մենք խորհուրդ ենք տալիս մեր բոլոր գաւառական ուսուցիչներին կարգալ հայր Սրուանձտեանի գեղեցիկ հրատարակութիւնները և համոզուած ենք, որ մի անգամ նոքա ծանօթանալով այդ հրատարակութիւնների հետ, կը հետեւեն նորա օրինակին. այնքան «համով» ու «հոտով» են նոքա:

Ուստի, եթէ մեր ուսուցիչները այդպիսի գրականական աշխատութիւններ մեզ տան, նոքա թէ՛ գեղեցիկ, ինքն ըստ ինքեան վերին աստիճանի համակրելի, գործարած կը լինէին և թէ՛, հարստացնելով մեր գրականութիւնը:

նր՝ կ'օգնէին թէ՛ վիպասանին, թէ՛ հոգեբանին, թէ՛ բանաստեղծին և թէ՛ լեզուաբանին:

Թէ՛ ճրքան մեծ նշանակութիւն ունի այդ տեսակ գրականական աշխատութիւնը, գրականութեան յառաջագիծութեան համար, կարելի է եզրակացնել «Արձագանք»-ում տպուած երկու տեսութիւններից Սերբիայի նշանաւոր մատենագիր Վուկ Ստեփանովիչ Ղարաճիչի մասին («Արձ.» 41, 42):

Այդ յօդուածից կարելի է եզրակացնել, թէ ի՞նչ հրաշքներ կարող են գործել աշխատասիրութիւնը, բարի ցանկութիւնն և սէրը դէպի այդ գործը և անմահացնել գործողի անունը:

Կան և ուրիշ ճիւղեր գրականական պարապման, որոնց մասին կը խօսենք հետևեալ յօդուածում:

N. N.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Այսօր, 18-ին դեկտեմբերի, Վեհափառ կաթողիկոսի հրամանով վանքի մայր եկեղեցում կը կատարուի հանգուցեալ կոմս Լօու-Մելիքեանի յիշատակին պատարագ և հոգեհանգիստ:

* *

Ուրբաթ օրը, ամսույս 16-ին, երկրիս կառավարչապետի առաջարկութեամբ Վանքի մայր եկեղեցում կատարուեց հանգուցեալ կոմս Լօու-Մելիքեանի յիշատակին հոգեհանգիստ: Ներկայ էր ինքը իշխան կառավարչապետը, Թիֆլիզի բոլոր բարձրաստիճան անձինք, հասարակութեան ընտիր պատակարար բոլոր ազգերից:

* *

Տեղային ռուս լրագրները հաղորդում են, որ հանգուցեալ կոմս Լօու-Մելիքեանի մարմինը բերուելու է Թիֆլիզ և այստեղ է թաղուելու:

Այս մասին մենք մասնաւոր տեղեկութիւն ստացանք, որ հանգուցեալի՝ մօտ 100 տարեկան՝ զառամեալ մայրը, որ այժմ բնակւում է Թիֆլիզում, հեռագրով խնդրել է՝ իւր միակ որդու մարմինը բերելու Թիֆլիզ:

* *

Կ. Պօլսի հայ լրագրները հաղորդում են, որ հռչակաւոր հայագրի նկարիչ պ. Յովհաննէս Ալվազովսկին հայոց Միացեալ ընկերութեանը նուիրել է երկու մեծագիր նկարներ, որոնք միասին արժեն 10,000 ֆրանք: Այս առաջին նուէրը չէ, որ հանճարեղ նկարիչը տալիս է

յիշեալ ընկերութեան, ըստ որում սորանից առաջ նա նուիրել է մի մեծարժէք ծովանկար ևս, որ վիճակահանութեան գրուելով մեծ հասոյթ է արտադրած Միացեալ ընկերութեան:

Այս պատճառով Միացեալ ընկերութիւնը միաձայն որոշել է պ. Ալվազովսկուն հռչակել նոյն ընկերութեան բարերար: Բարերար կոչումը Կ. Պօլսի ընկերութիւնը, իւր կանոնադրութեան համաձայն, տալիս է այն նուիրատուներին, որոնց նուէրը 500 օսմ. ոսկուց աւելի է: Այս կերպով Միացեալ ընկերութիւնն այժմ ունէ երեք բարերարներ, որոնցից մէկն է երջանկալիշատակ Գէորգ՝ կաթողիկոսը, միւսը՝ Նիկոէս հանգուցեալ պատրիարքը և երրորդը՝ պ. Ալվազովսկին:

* *

Մայրաքաղաքի լրագրներին Կ. Պօլսից հաղորդում են, որ Սուլթանը հայագրի նկարիչ պ. Ալվազովսկուն շնորհել է տաճկական Մեջլիսէ մեծ շքանշանը:

* *

Ս. Պետերբուրգից մեզ գրում են. «Արքունական պալատի նախարարի կարգադրութեամբ պ. Զահլամեանցը շուտով կ'ուղևորուի Իտալիա, այնտեղ իւր հազուադիտ ձայնը մշակելու: Պ. Նախարարը նշանակել է նորա համար տարեկան 1200 ռուբլ թոշակ, ռուսաց զեղարուեստասիրաց ընկերութիւնն ևս որոշել է տալ պ. Զահլամեանցին տարեկան 1200 ռուբլ. ուրեմն նա կը ստանայ տարեկան 2400 ռուբլ»:

* *

Տեղական «Նովոս Աբաղրենիս» լրագիրը հաղորդում է հետևեալ գէպքը, որ տեղի է ունեցել Թիֆլիզում սուրանից միքանի օր առաջ և սր շատ պարզ կերպով ցոյց է տալիս, թէ մինչև որ աստիճան իողճահարութիւնը հազուադիտ բան է դարձել մեր ժամանակում: Նրեք օր սուրանից առաջ, ասում է ռուս թերթը, Թիֆլիսի ազնուականների բանկը աճուրդի է դնում այն կալուածքները, որոնց տէրերը ժամանակին չեն մտցրել իրանց վճարելիքները բանկին: Աճուրդի ենթարկուած կալուածքների մէջ է լինում և մի ոմն տիկին Զ-ի տունը: Այդ տունը թէև գրաւ գրած է լինում 4,000-ի, բայց 15,000 մանէթից աւելի է արժենում: Աճուրդից միքանի օր առաջ, տիկին Զ., անկարող լինելով անձամբ բանկ դնալ, խնդրում է իւր լաւ բարեկամներից մինին, պ. Ա-ին, որ փողը տանի և տայ ուր որ պէտք է: Տարաբաղդաբար պ. Ա. շատ էլ ծանօթ չի լինում բանկի կանոններին: Փոխանակ փողը մինչև ժամի 12-ը տանելու, այսինքն մինչև աճուրդն սկսուելը, նա դնում է բանկը ժամը 2-ին, բայց սարսափելով տեսնում է, որ տունը արդէն ծախուել է և նորան դնել է մի ոմն Գ. 6250 մանէթով: Դժուար չէ երևա-

կայել, թէ որպիսի յուսահատ դրութեան մէջ կրնանէր անբաղդ մարդը: Նա բարձրաձայն, ամենքի առաջ, պատմում է ներկայ եղողներին, թէ ինչպէս է յառաջացել սխալը, և արտասուքն աչքերին ոկտում է աղաչել պ. Գին, որ ձեռք վեր առնի իւր առած տանից:

«Եթէ տունը իմս լինէր, ես ոչինչ չէի ասիլ. բայց Հօ Հասկանում էք իմ գրութիւնը. դուք տեսնում էք, որ ես անզիտութեամբ մի ամբողջ զերգատտան աղքատութեան եմ մատնում: Վերադարձրէք տունը, չետ ստացէք ձեր փողը և ինձանից էլ, իբրև վերադիր, ընդունեցէք մի Հազար ռուբլի:

— 2եմ կարող, պատասխանում է գրողը:

— Վերցրէք աւելի, 1500 ռուբլի:

— 2եմ կարող:

— 2000 ռուբլի:

— 2եմ կարող:

Բացի այս «չեմ կարող» խօսքից, խեղճ Ա. իւր բոլոր աղաչանքին ուրիշ պատասխան չ'ոտացաւ: Տեսարանն այն աստիճան սարսափեցուցիչ էր, որ մինչև անգամ բոլոր ներկայ եղողները յուզուեցան և սկսեցին խնդրել Գին, որ խղճայ Ա.ին: Բայց իզուր, Գ.ն անողոք մնաց և սառնութեամբ ընդունեց ամենքի յորդորանքը:

Այս «կեանքի պատկերը» լուսարանելու Համար մեղ կը մնայ աւելացնել, ասում է ռուս թրբը, որ պ. Գ.ն «փոխատու գանձարանի» պաշտօնէն, այսինքն վաշխառուներից չէ, այլ իրան ինքնաշարժ Համարողներից է. նա ծառայում է անգրկովկասեան երկաթուղու վարչութեան մէջ և տեղական երկաթուղու շահերին ծառայող մի թերթի էլ յօդուածիկներ է տալիս:

Մենք մեր կողմից կաւելացնենք, որ «Կոօօն Արագրենիե» լրագրի խմբագրութիւնը իզուր տեղը այս Հերոսի ամբողջ ազգանունը չի դրել: Ոչ ապաքէն նա սովորութիւն ունի բոլոր այս տեսակ քաջերի անունները քողի տակ չը պահել, այլ լոյս աշխարհ Հանել:

Ստացանք պ. Ստեփաննոս Պողոսեան — Զելինսկուց նորա «Садоводство въ закавказскомъ краѣ» — Այգեգործութիւնը Անգրկովկասում — ռուսերէն լեզուով աշխատութիւնը: Այս աշխատութիւնը կազմում է արքունական կալուածների նախարարութեան կարգադրութեամբ Թիֆլիզում լոյս տեսնող «Сводъ матеріаловъ по изученію экономическаго быта государственныхъ крестьянъ закавказскаго края» վերնագրով Հրատարակութիւնների IV Հատորի մի մասը:

Մի ընդհանուր տեսութիւնից լետոյ, պ. Զելինսկին իւր այդ նոր աշխատութեան մէջ յաջորդաբար տալիս է խիստ մանրամասն տեղեկութիւններ Անգրկովկասի այգեգործութեան, պտղադրութեան և պարտիկադրութեան մասին: Նա նկարագրում է մեր գիւղացիների այգեկործութեամբ պարագելու եղանակը, միջոցները, նոցա վաստա-

կը, երկրի ստղաբերութիւնը, պտուղների և խաղողի տեսակները, նոցա Հիւանդութիւնները, զինի պատրաստելու ձևը մեղանում, արդիւնահանութեան միջոցները, ծառերի տեսակները Անգրկովկասի նահանգներում և զաւառներում: Նոյնպիսի տեղեկութիւններ պ. Զելինսկին տալիս է և զանազան ուտիլի բուսեղէնների մասին:

Ընդհանրապէս վերցրած, այս աշխատութիւնը, ինչպէս և արքունական կալուածների նախարարի կարգադրութեամբ Հրատարակուող սոյնանման բոլոր աշխատութիւնները, շատ Հետաքրքրական նիւթեր է պարունակում մեր երկրի տնտեսական գրութիւնը ուսումնասիրել ցանկացողի Համար: Այդ Հրատարակութիւնների ամենագլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ նոցա տուած տեղեկութիւնները կապուած են զուտ փաստերի և թուանշանների Հետ, որ ուսումնասիրողները անմիջապէս հաւաքել են զիւղերը շրջելով:

Ա.Լ.ԲՍԱՆԳԻ ԹԱՅԻՐՈՎԻ ՆԱՄԱԿԸ

Ընթերցողները լիշում են, թէ որպիսի միահամուռ զայրոյթ բարձրացրեց Թիֆլիզի բոլոր մամուլը ապաբաղդ Մանիի ինքնաստանութեան առիթով: Բոլոր լրագիրները, առանց խտրութեան, մեղադրում և ինքնաստանութեան պատճառ Համարում էին Ալեքսանդր Թալիրովին և նորա Հաւատարմատարներին: Այդ միջոցին, ինչպէս երևում է, ինքը Թալիրովն էլ պակաս Հոգեկան տանջանքների մէջ չէ եղած. նորա առանց այն էլ Հիւանդ կազմուածքը, չը դիմանալով այդ զարհուրելի դէպքի ծանրութեանը, տատանուել է, և նա, մարդասպանութեան առաջին լուրն ստանալով, անկողին է մտել: Այժմ փոքր ինչ կազմուած լինելով, պ. Թալիրովը փորձում է արդարանալ Հաստարակաց կարծիքի առաջ, այդ պատճառով էլ մի նամակ է ուղղում տեղական «Կոօօն Արագրենիե» անունով թերթին և մանրամասն պատմում է իւր ծանօթութիւնը և յարաբերութիւնները Մանիի Հետ: Մենք քաղուածօրէն առաջ ենք բերում այդ նամակը, որից երևում է թէ ինչ յարաբերութեան մէջ են եղել այդ երկու անձնաւորութիւնները, Հանգուցեալ Մանին և պ. Ն. Թալիրովը:

«Ես ծանօթացել եմ Մանիի Հետ 1868 թ. երբ ծանր կերպով հիւանդացայ Վիէննայում: Այն Ժամանակ իմ դրամական միջոցներս նուազ էին և Մանին ընդունեց ինձ որպէս ամենասրտացաւ Հայրենակից: Նա հսկում էր ինձ վրայ, երբ ես հիւանդ պառկած էի «Նասիօնալ» հիւրանոցում, բժիշկներ էր բերում, ծախս էր անում: Երբ ես առողջացայ, խնդրեցի, որ բոլոր ծախսերի հաշիւը կազմի. նա մսխել էր ընդամենը 2400 դուլդէն, որ ես ուղարկեցի նորան Թիֆլիսից մի և նոյն տարին: Այնուհետև մենք պատահեցանք 1873 թուին, երբ նա Թիֆլիս եկաւ: Ես ամենայն կերպ աշխատում էի պարտահատուց լինել նորան այն զուտ բարեկամական հոգացողութեանց Համար, որ նա յուզ էր տուել ինձ Վիէննայում. ի պատիւ նորա ես մեծ

խնջոցք տուի այգիում, առաջարկեցի նորան ապրել ինձ մօտ, որ աւելորդ ծախսեր չունենայ և այլն: Այսպիսով մենք շատ մօտեցանք և մեր մէջ սկսեցաւ մտերմական յարաբերութիւն, որի շնորհիւ նա ինձ խոստովանուեց, որ համարեալ իւր բոլոր հարստութիւնը (մօտ 50,000 հազար գուլդէն) կորցրել է և այժմ սնանկանալու վրայ է: Այդ ժամանակ իմ միջոցներս լաւ էին, այդ պատճառով էլ ես նորան առաջարկեցի իմ ձեռնառութիւնը»:

Այնուհետեւ պ. Թալիրովը մի առ մի պատմում է, թէ որքան փող է տուել Մանին, երբ և ինչպէս: Այդ մանրամասն պատմութիւնից երևում է, որ Մանին, երբ որ կարտուլութիւն է ունեցել, միշտ զիմել է պ. Թալիրովին, սա էլ, որքան կարողացել է, զրգուած այն երախտագիտական զգացմունքից, որ ունեցել է դէպի հանգուցեալը, միշտ օգնել է: Այսպիսով վերջ ի վերջոյ Մանին պարտ է մնացել պ. Թալիրովին մօտ 35,000 մ., չհաշուելով սոկոսները: Յառաջ բերելով այս ամենը, նամակագիրը շարունակում է:

«Այժմ ես պէտք է բացատրեմ, թէ անձամբ ինչ դեր եմ խաղացել Մանիից իմ պարտքը չեմ պահանջելու խնդրի մէջ»:

Իմ սեպհական գործերի մասին ամենայն հոգացողութիւն անտես անելով և բժշկուելու համար արտասահման հեռանալով, ես բացի Մանիից, թողեցի Կովկասում և ուրիշ յուսալի և անյուսալի պարտատէրեր:

Արդեօք Ներսէս Թալիրով (որին լիակատար հաւատարմութեամբ եմ տուած եղել) արտասահման գնալուցս առաջ, պահանջեց այդ անձինքներից պարտքը, բաղձեց նոցա, պատուեց նորա պարտադրեքը, թէ ներկայացրեց դատարանին—այդ ամենի վերաբերութեամբ ինձ ոչինչ չաչտնի չի եղել, որովհետեւ մի մարդ, որ ծանր հիւանդ է և համեմատաբար ապրելու էլ միջոց ունի, միայն մտածում է իւր կեանքը երկարացնելու, և ոչ թէ հին պարտքերը հաւաքելու վրայ: Ներսէս Թալիրովը իրաւաբանիւր ամիս ուղարկում էր ինձ այնքան գումար, որքան պէտք էր ապրուստիս համար և իմ գործերի մասին ես ոչինչ չ'դիտէի, ինչպէս այժմ էլ չ'դիտեմ: Այս չորս և կէս տարուայ ընթացքում Մանիի վիճակի մասին էլ ինձ ոչինչ չաչտնի չէր: Անցեալ տարի, երբ մի փոքր լաւացել էի, տասն օրով Թիֆլիս եկայ, բայց Մանին չ'տեսայ, որովհետեւ նա, ձգելով իւր խանութը, Բաթումից հեռացել էր Վեյննայ: Այստեղ, Թիֆլիսում միայն Ներսէս Թալիրով հաղորդեց ինձ, որ Մանին ոչ միայն չի վճարել իւր պարտքը, այլ և չի կամենում նորա հետ որեւէ յարաբերութեան մէջ մտնել, ընդհակառակն սպառնում է սորան, Ներսիսին, քրէական դատարանի ենթարկել և որ նա, Մանին, ճաճուկ գնացել է Բաթումից Վիեննայ և գնալուց առաջ հաւաքել տարել է հետը բոլոր ապրանքը, առանց մինչեւ անգամ խանութի վարձը վճարելու: Այս թշնամական յարաբերութեանց մէջ նոցանից որն է արդար և որը մեղաւոր՝ ինչ զիտէի և հետաքրքիր չէի դիտենալու, որովհետեւ իմ միւս պարտապանների վերաբերութեամբ ևս, որոնք իմ նախկին լաւ բարեկամներս են եղած այն տարիներին, երբ ես առողջ էլ էի, հարուստ էի, ես շատ էի լսում նմանօրինակ ստոր պատմութիւններ: Երկու հարիւր հազարի չափ կորուստ ունենալով իմ Կովկասում պարտապանների վրայ, և միայն իմ առողջութեանս ու անգործութեանս վրայ մտածելով, ես շտապում էի շուտով հեռանալ արտասահման, ազատուել առօրեայ կեանքի կեղտերից: Թէ որքան ես, կամ հէնց ինքը Ներսէս Թալիրովը հոգում էինք չեա ստանալու Մանիին տուած փողը, երևում է նորանից, որ նորա պարտամուհակները 22,652 մանէ-

թի իւր ժամանակին բոլորի չեն տուած, այլ առաջարկուած են դատարանին միւս տասներկու հազար ապահովագրի հետ միայն այն դէպքից չեառ, երբ Մանիի և Ներսէս Թալիրովի մէջ ծագել են ծանր անբաւականութիւններ:

Այնչեղով Մանիի բերած նմուշները կնքելու և վաճառման ենթարկելու խնդրին, պ. Ալէքսանդր Թալիրովը շարունակում է.

«Մանիի Թիֆլիս դալու և նորա բերած ապրանքը արգելքի ենթարկելու մասին ես տեղեկութիւն ստացայ Ներսէս Թալիրովից: Միւս օրը ինձ մօտ եկաւ իշխան Դաւիթ Սմբատովը, նորանից չեառ քաղաքագլուխ Մատինեանը և իշխան Գրիգորի Թումանեանը: Սոքաբոլորը խնդրում էին, որ արգելքը վերցնեմ, և նոցա բոլորին էլ ես պատասխանեցի, որ ինքս էլ վիտեմ, որ Մանին ոչինչ չունի, այդ պատճառով այդ դէպքից ես ոչինչ չաճ չունեմ և պատրաստ եմ բաշխել Մանիին նոցա բոլոր պարտքը, բայց Մանիի և Ներսէս Թալիրովի մէջ այնպիսի ծանր անբաւականութիւններ են առաջ եկել, որոնց բանի տեղ չ'դնել և անուշադիր թողնել ես իրաւունք չունեմ, որովհետեւ Ներսէսը թէ իմ ազգականն է և թէ իմ լիազօր հաւատարմատարը»:

Այնուհետեւ նամակի ասելով, պ. Ա. Թալիրովը կանչում է Ներսէս Թալիրովին և կրկին ու կրկին թախանձում է, որ ուշադրութիւն չ'դարձնի Մանիից կրած անպատուութիւնների վրայ և ազատ թողնի նորան էլ, իւր բերած ապրանքն էլ: Ներսէս Թալիրովը վստահացնում է նորան, որ գործը կը կարգադրէ ինչպէս հարկն է, միայն թէ ինքը Ա. Թալիրովը անհանգիստ չ'լինի և իւր առողջութիւնը վտանգի չ'ենթարկի: Աճուրդի նախընթաց օրը, իմանալով, որ դեռ ևս ապրանքն արգելքի տակ է, Ա. Թալիրովը կրկին կանչում է Ներսէսին, կշտամբում է, որ իւր պատուէրները չի կատարել և վերջնականապէս պահանջում է, որ դնայ, Մանիի ապրանքը սղատ թողնի և աճուրդը դադարեցնի: Ներսէսը խոստանում է: Բայց միւս օրը փոխանակ արգելքը վերացնելու, Մանին իրան սպանում է և բռնաբեր համբաւը զալիս նորից անկողին է գցում մեր խեղճ նամակագիրին:

Կ. ՊՕԼՍԻՑ

—Ամեն. Տ. Խորէն Ս. Պատրիարք Հայրն երէկ այցելութիւն տուաւ այն դեսպանաց, որոց թարգմանք Պատրիարքարան եկած էին արգէն ի շնորհաւորութիւն: Ն. Ամենապատուութիւն՝ որին կ'ընկերանալին Քաղաքական Ժողովոյ դեր-ատենապետ Վսեմ. Իլիաս Էֆէնտի Զայեան և Աղգ. Պատրիարքարանի գործակաւտար Վսեմ. Աբրահամ Էֆէնտի Փրէնկեան, նախ և առաջ զնաց ռուսական դեսպանատունն, ուր սիրալիւր կերպիւ ընդունուեցաւ Վսեմ. Պ. Նէլիտֆի և առաջին թարգման. Պ. Իվանֆի կողմէ: Ռուսիոյ Վսեմ. դեսպանին հետ քառորդ ժամու տեսակցութեան մը չեառ, Ս. Պատրիարք Հայրն այցելեց Փրանսական դեսպանատունը. Մոնդէպէլլօ կոմսն արձակուրդով բացակայ գտնուելով մայրաքաղաքէս, դեսպանատան գոր-

ճակատար Պ. Խմայել ընդունեց զՆ. Ամենապատուութիւն
և սիրալիր ընդունելութիւն մընելով, յայտնեց, թէ պիտի
փութայ իւր Ասեմ. դեռ պահանջ Կաղորդել ի Բարիկ Հայոց
Պատրիարքին այցելութիւնը: Յետոյ զնացին անգլիական
դեսպանատունն, ուր ընդունուեցան Սըր Ուիլիէմ Հոլաթի
և երկրորդ թարգման Պ. Մարինիչի կողմէ: Քառորդ ժա-
մու տեսակցութենէ մը յետոյ, Ս. Պատրիարք Հայրն Հրա-
ժեշտ կառնուր, սակայն Մեծին Բրիտանիոյ Ասեմ. դե-
սպանին Հրաւիրանք, Ն. Սրբազնութիւն քառորդի մը
չափ ևս նստաւ: Աստրիական դեսպանատուն մէջ ևս,
ուր այցելեցին Ս. Պատրիարք Հայրն և Ասեմ. Իլիաս
էֆէնտի ու Սրբաւամ Էֆէնտի, սիրալիր կերպիւ մեծա-
րուեցան Ասեմ. Պառօն տը Քալիէի կողմէ. յետոյ զնացին
դերմանական դեսպանատունը, սակայն Պ. տը Բատովիճ
բացակայ լինելով, Ս. Պատրիարքն իւր այցետոմսը թո-
ղուց և մեկնեցաւ:

—Ամեն. Տ. Խորէն Ս. Պատրիարք Հայրը չորեքշաբ-
թի և հինգշաբթի զիշերները Բերա անցուց:

—Վեհ. Սուլթանը՝ Գեր. Տ. Խորէն Արքեպիսկոպոս
Նար-Պէլի շնորհած երկրորդ կարգի Օսմանիյէ պատուա-
նշանի առթիւ տուած կայսերական Պէրաթին մէջ՝ Լու-
սինեան մականուամբ լիշած է զԽորէն Սրբազան և կը
լսենք թէ Ն. Գերապատուութիւն այսուհետև Լուսինեան
մականունը պիտի զործածէ:

—Աւասիկ թարգմանութիւնն այն բանախօսութեան,
զոր Յունաց Ամեն. Պատրիարքն՝ Տ. Գիորնէսիոս Ե.՝ ար-
տասանեց չորեքշաբթի օրն ի Մայր Եկեղեցի, յԱզգ. Պատ-
րիարքարան այցելութենէն յետոյ:

—Քրիստոսասէր ժողովուրդ!

Բազում խօսքերու պէտք չունիմ բացատրելու համար թէ
որպիսի մեծ ուրախութեամբ ուրախացաւ մեր սիրտն երբ հասաւ
ի լսելիս մեր կրթականաց և ժողովրդեան բացարձակ ընտրու-
թեամբ և Կայսերական բարձր հաճութեամբ Հայկական վարդմի
ու հին եկեղեցւոյն Պատրիարքական դահլիճը՝ Նորին գերաշնորհ
Սրբազնութեան Ամենապատու. Խորէն Աշրդեան Արքեպիսկոպո-
սին կոչվելոյն աւետիսն, որն որ իւր հուշակէտ իմաստութեամբն և
օժտուած այլ և այլ նախանձնի ձիրքերով՝ կարող է համապա-
տասխանել իւր հոգևոր հօտին և եկեղեցւոյն մարթնաց ու
ակնկալութեանց:

Փութացինք կանխաւ Նորին գերաշնորհ Սրբազնութեան
թարգմանել մեր այս ուրախութիւն, զոր առաւել բացայայտ կը
կացուցանեն մեր այս աւուր անձամբ ներկայութեամբ: Աւրախակից
լինելով նաև Քրիստոսասէր ժողովրդեան Հայկական Եկեղեցւոյն
համոզուած ենք, թէ Նա, իրեն վայելուչ հոգևոր առաջնորդի և
հովուպետի արժանայաճ լինելով, երախտազէտ հոգւով և սրտիւ
պիտի փառաւորէ զամենակալն Աստուած, որ իւր գերիմաստ նա-
խախնամութեամբ ամենայն ինչ տնօրինելով՝ միշտ պօղտակարն
և զպիտանին կը յարուցանէ մեզ:

Այո, որդեակք Քրիստոսասէր, ձեր գէմքերէն կը նշմարուի
ձեր սրտերուն մէջ չորդոյ հոգևոր ուրախութիւնն և բերկրու-
թիւնն և շնորհակալութեան երախտագէտ գգացմունքն առ
Բարձրեալն, որ պարզեց ձեզ հովիւ ըստ ձեր սրտի: Այժմ, այս
Մաքաբաղաբիս մէջ ձեր սուրբ եկեղեցւոյն գահը զարդարող
հովուպետն ընտիր առաքինութեան և կարողութեան տէր

լինելով՝ և զՍուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն, զՍահակ զներսէս
ձնորհալին և այլ բազում Սուրբ Հայր, որք ժամանակ առ
ժամանակ լուսաւորեցին և պաշտօնեցուցին զՀայկական Եկեղեցին,
ունի անտարակոյս որպէս յատակագիծ սոյն երևելի և աստու-
ածազկեաց Սուրբ Հայրապետաց ընթացքն, և աստուածային շը-
նորհօք առաջնորդեալ՝ առանց անոնց հետքերէն շեղելու, պիտի
վարէ ամենայն յաջողակութեամբ զգեկն Եկեղեցւոյն ձեր վասն
որոյ և մեք ՚ի սրտէ կը մաղթենք, որպէս զի նորին Ամենապա-
տիւ Սրբազնութեան խոհեմ և իմաստուն հոգևոր կառավարու-
թեանը ներքև ձեր Սուրբ եկեղեցին յառաջագիծն ընդ միշտ ի
հաւատս առ Քրիստոս և ի վարկապետութիւն աւետարանական,
և մեր սուրբ Եկեղեցեաց առնչութիւնքն, որք յոյժ վաղեմի
ժամանակաց կը հասնին, մշակեալ և յառաջացեալ շարունակուին
որ, ի լրումն ժամանակին, կարելի լինի մեզ հաճութեամբ և
շնորհօք Փրկչին մերոյ, ի մի բերան և մի սիրտ օրհնենք և
փառաբանենք նորա ամենասուրբ և մեծափայլ Անունն, որոյ
փառք յաւիտեանս. Ամէն:

«Արեւել»

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

«ԷԼԻ ՄԻԿ ԶՈՂ»

Կոմեդիա հինգ արարուածով
Գաբրիէլ Սոււնդուկեանցի.
Թիֆլիզ, Յով. Մարտիրոսեանի
տպարան, 1888 թ.

Մեր փոքրիկ նորագոյն գրականութիւնն այնքան
առողջ տարրեր է պարունակում իւր մէջ, այնքան շատ
լուսաւոր կէտեր կան նորա մէջ, որ ժամանակ առ ժա-
մանակ կարելոյն չափ հաշիւ տալ և հետաքրքրուել նորա
սրբիւնքներով—մամուլի սրբազան պարտականութիւնը
պիտի լինի: Մենք շատ ենք բղաւում մեր մամուլի նշա-
նակութեան մասին, մենք շատ ենք խօսում գրականու-
թեան վսեմացնող և կրթիչ ազդեցութեան մասին, բայց
շատ քիչ բացառութեամբ, մեր վիպասանների և բանա-
ստեղծների աշխատութիւնները կամ առանց ուշադրու-
թեան ենք թողնում և կամ, որ աւելի քստմնելին է,
այս կամ այն կողմնակի հաշիւները դրուած և անձնա-
կան տրամադրութեան համեմատ անարդար կարծիք ենք
տարածում այն թշուառ հասարակութեան մէջ, որ դա-
տապարտուած է կրթուել միայն մեր մամուլով:

Դիտելով մամուլի այն թերութիւնը, որ նա շարու-
նակաբար և բարեխղճութեամբ չէ քննում և չէ մաքրում
գրականութիւնը, չէ տարածում զեղարուեստական գրա-
կանութեան մէջ արտայայտուած զաղափարները, արձա-
ղանք չէ տալիս նորանց, չէ մեկնում գրականութեան
ներկայացրած կեանքը և յարուցած ինքիւրները, անկաս-
կած չէ կարելի մոռանալ և այն հանդամանքը, որ ոչ մի
ազգի մամուլը զուցէ այնպիսի ծանր հանդամանքների
մէջ չէ գտանվում, ինչպէս մեր և մեր նման շատ քիչ
ազգերի մամուլը: Ի բաց առնելով արտաքին հանդամանք-

ները, մամուլը արմատ չէ ձգում և հասարակութեան մէջ, չնայելով մասնաւոր մարդկանց շատ անգամ հերոսական աշխատանքին և զոհողութեանը, որ նոքա դործ են դնում այս ասպարիզում: Մամուլը կարող է համակրութեան արժանանալ և տարածուել հասարակութեան բանիմաց անդամների, նորա ինտելլիգենցիայի միջոցաւ:

Բայց ինչ ենք տեսնում մենք, ինչպէս է վերաբերվում ինտելլիգենցիան դէպի մեր գրականութիւնը և մամուլը: Ամեն մի հայ ինտելլիգէնտ, շատ աննշան տարբերութեամբ, մի տեսակ Ակակիա—Ակակիէվիչի միատեսակ և ներքնապէս աղքատ կեանք է վարում, դառնալով մի որ և է մասնագետ, և բաւականանում է իւր այս մեռած և դատապարտելի կեանքով: Անցել են այն ժամանակները, երբ մի քանի տարի առաջ հասարակութեան մի մասը հերոսութիւն էր պահանջում հայ երիտասարդութիւնից, ինչպէս և ինքն երիտասարդութիւնը այս տեսակ խաբուսիկ յոյսեր էր տալիս: Այժմ հասարակութիւնը տեսնելով իւր հերոսացունների իսկական պատկերը իրական կեանքի փոթորիկների մէջ, տեսնելով իւր յուսախաբ լինելը, սկսել է մի ուրիշ ծայրայեղութեան մէջ ընկնել, սկսել է «ինտելլիգէնտ» անունը նմանեցնել վաշխառուի, շահամոլ փեսացուի, անխիղճ պաշտօնեայի և ազա՜հ վաճառականի անունին: Այս հանգամանքում թէ՛ ինքը հասարակութիւնն է մեղաւոր, որովհետեւ նա ինքը հերոսական կեանքի համար հող չունենալով, անարդար պահանջներ է արել առաջ, թէ՛ միւս կողմից ինքը երիտասարդութիւնը, որ չ'հասկանալով իւր հարազատ ժողովրդի իսկական կարիքը և միջոցները, չուսումնասիրած նորա անցեալը և ներկայի պահանջները, մի առժամանակ կեղծ դրութեան մէջ դրեց թէ՛ իրան և թէ՛ հասարակութեանը, տեղիք տուեց առանց իրաւունք ունենալու շատ բան սպասել: Ներելի է արդեօք այժմ, որ երիտասարդութիւնը ներկայ գրութեամբ շարունակէ ապրել համալսարանից յետոյ մի որ և պաշտօնական աշխատանք կատարելով, բժիշկ, գատաւոր, մեքենագործ և այլն դառնալով, ներելի է արդեօք, որ ներկայ անտարբերութիւնն աւելի և աւելի զարգանալով սպառում է միայն ժողովրդի հաւատը դէպի ինտելլիգենցիան, այսինքն դէպի բարձրագոյն ուսումը, դէպի լուսաւորութիւնը, ինչպէս ենթադրում է ժողովուրդը, ինչպէս որ և էլ պէտք է հասկանալ: Անկասկած ո՛չ, երիտասարդութիւնը պէտք է բացառիկ անձնաւորութիւններին թողնելով հերոսութիւնը, աշխատէ ամեն տեղ, ամեն գիւղում և գործում եղած ժամանակ բարձր պահել գիտութեան և երիտասարդութեան վայել իդէալիստ գործիչի պատիւը, նա պիտի թողնէ իւր ինքնասպան և անարժան Ակակիութիւնը, աշխատէ անօգնական չ'թողնել մամուլի մէջ գործող բացառիկ անձնաւորութիւններին. պէտք է զարգացնէ գրականութեան և մամուլի ոյժը: Ուսումնասիրելով բազմակողմանի կերպով ժողովրդի կեանքը և պահանջները, նա կարող է և պէտք է կատարի իւր դերը—նպաստել ժողովրդի մտաւոր և հիմնովին վերածննդութեան գործին:

Առանց երիտասարդութեան ընդհանուր և շողիւս պուած գործունէութեան՝ անգոր են գրականութեան և մամուլի ջանքերը և արդիւնքները. սոցա արածը անցողական կ'լինի և շոշոփելի հետք չի թողնի ժողովրդի բնաւորութեան և ներքին կեանքի վրայ, ինչպէս ցոյց է տալիս մեր գրականութեան և մամուլի պատմութիւնը:

Երիտասարդութիւնը պիտի մի կողմից՝ միջամտելով գրականութեան, հեռացնէ մամուլը այն նեղ, եսական և կեղտոտ կուսակցական ոգուց, որը ձգում է ժողովրդի աչքում մամուլի նշանակութիւնը, իսկ միւս կողմից՝ պիտի աշխատէ կապ պահպանել կեանքի և գրականութեան մէջ, տարածելով իւր լաւագոյն դադափարներն և ձգտումները:

Քանի որ այս տեսակ երիտասարդութեան տիպը չէ ստեղծուել կեանքում և քանի դեռ համալսարանական երիտասարդութիւնը չէ ձգտում իւր սեպական կեանքով ապացուցանելու աւելի ազնիւ դրութեան կարելի լինելը, քան թէ ապրում է հասարակութիւնը, մենք դեռ երկար ժամանակ Բաֆֆիի Ստեփանին կապասենք, աչքով տեսնելու և զգալու նորա ազդեցութիւնը:

Մեր կեանքն և գրականութիւնը այս միջին տեսակի հասարակական ազնիւ գործիչի ընդհանրացած տիպ չունի, բացի Բաֆֆիի բացառիկ գրականական անձնաւորութիւնները, որոնց մասին խօսելու ժամանակը դեռ մօտիկ չէ:

Այս է պատճառը, որ հասարակութեան մէջ տիրապետող բթամիտ և անդիտակցարար սերնդէ սերունդ աւանդած սովորութիւնները և աւանդութիւնները դեռ շարունակում են զո՜հ դարձնելով միայն այլ դադափարով ապրել ցանկացող իդէալիստին, այլ և նորան, որ ոչ մի առանձին մեծ գործ չի կատարում, այլ համարձակվում է իւր անձնական կեանքը անդամ մի փոքր տարբեր կերպով վարել, քան թէ ապրում է ամբողջ:

Այսպիսի ձողցների (Одломковъ) կատարեալ բացակայութիւնն է, որ Սունդուկեանցի Միքայէլի և Անանու պէս ազնիւ, բայց սահմանափակ իդէալների տէր անձինք անգամ զո՜հ են դառնում, գրաւելով սակայն մեր համակրութիւնը միմիայն այն պատճառով, որ նորանց թոյլ փորձերը չուսողորում են մեզ երիտասարդութեան ապագայի վերաբերմամբ:

Բայց նախ քան պ. Սունդուկեանցի «Ելի մէկ զոհի» մասին խօսելը, աւելորդ չի, կարծում ենք, մի քանի խօսք ասել, թէ ինչ է ծաղրականը և ինչո՞ւմ է կայանում կոմեդիայի նշանակութիւնը:

Քանաստեղծութեան տեսութեամբ ամեն մի փիլիսոփայ զբաղուել է, բայց բոլորն էլ մինչև այսօր շատ քիչ բան են աւելացրել համարեա բոլոր գիտութիւնների մէջ յայտնի հանճարեղ Արէստոտէլի այս մասին գրածի վրայ: Արէստոտէլից յետոյ առանձնապէս յիշվում են՝ Կանտը և Ժան-Պոլ-Րիխտէրը:

«Կոմեդիան, ասում է Արիստոտէլը, ներկայացնում է ստորը, ամօթալին, որ ծաղր է յարուցանում, բայց այս ստորը և ամօթալին մի որևէ արատաւոր բան չափի:

լինի, որովհետև ծաղրական է՝ մի որ և է ամօթալի, բայց ոչ վնասակար սխալ *):

Մենք, ուսկան, գիտենք, որ կոմեդիայի մէջ ներկայանում են և՛ վնասակար, և՛ արատաւոր երևոյթները: Այս պատճառով էլ կոմեդիան միմիայն ծաղր չէ յարուցանում, լոկ ծաղրականի տեսութեամբ չէ քննվում: Վրնասակար երևոյթների դիտելուց առաջացած ծաղրը առիթ է տալիս մեզ այս երևոյթների բարոյական վնասակարութիւնը հասկանալու: Այսպէս ուրեմն, կոմեդիան միայն ծաղրականի տարրից չէ բաղկանում, այլ ծաղրականը կոմեդիայի ձևն է, որի տակ ծածկուած է այն գեղաբուսական վսեմը, որ մենք դրում ենք ծիծաղելի միջոցաւ: Այստեղից պարզ երևում է, որ բարոյական աշխարհում ծաղրական ոչինչ չը կայ, որովհետև բարոյական թերութիւնները ծաղր չեն յարուցանում, այլ վիշտ և թախիծ: Ծաղրական ոչինչ չը կայ նաև Ֆիզիքական աշխարհում, ուր ամեն ինչ կարելի է և սխալ չը կայ: Այսպէս ծաղրականը լինում է միմիայն մտաւոր երևոյթների մէջ, իսկ մարդի վերաբերմամբ ծիծաղելի է ամեն մի անմտութիւն, խելքի և գաղաղութեան թերութիւն, որ արտայայտվում է գործով: Քանի որ անմտութիւնը գործով չէ արտայայտուել, նա զեռ ծիծաղելի չէ: Ծիծաղելի է ամեն մի անմիտ գործողութիւն կամ անմիտ դրութիւն: Ամեն մի սխալ, իբրև անգիտութիւն, ծիծաղելի չէ և ծիծաղելի է դառնում, երբոր գործի է վերածվում այս սխալը. ինքն իրան հիւանդ համարող առողջ մարդը ծիծաղելի է դառնում միմիայն այն ժամանակ, երբոր ըսկտում է իւր չունեցած հիւանդութեան դէմ գեղեր գործածել: Այստեղ հիւանդ համարելը ծիծաղելի չէ, այլ սխալ, բայց այս սխալը ծիծաղելի է դառնում, երբոր արտայայտվում է արտաքին երևոյթներով: Մի ուրիշ օրինակ. ինքն իրան խելօք համարող իմար մարդը ծիծաղելի է դառնում միայն այն ժամանակ, երբոր փորձում է խելօքութիւններ անել: Ծիծաղելի է նոյնպէս այն մարդը, որ հայհոյանքներ դրելիս, յայտնում է, որ նա լավալէլի, լապլաոի և Գարվինի բնագիտական մեթոդով է կատարել իւր այս գործը: Բայց սրտեղից է առաջ գալիս ծիծաղելին մարդու մէջ, որ բնութեան մէջ չը կայ: Մարդը տարբերվում է բնութիւնից իւր մտաւոր և բարոյական ազատութեամբ: Երբոր մարդը ի չարն է գործ գնում իւր մտաւոր ազատութիւնը, նա ծիծաղելի է լինում: Մենք ծիծաղում ենք և մարդկային բարոյական ախտերի, կրքերի և ամեն մի մարդկային չարագործութեան վրայ, բայց այս ծաղրը տեւում է այնքան, մինչև որ այս ախտերը լիմարութիւն և անմտութիւն են ներկայացնում:

Այս է պատճառը, որ Դոգուր ասում է թէ կոմեդիայի ծիծաղի տակ արտատուք է ծածկուած և ամեն մի բաբի և աղնիւ քաղաքացի, որ արտաքուստ ծիծաղում է հասարակութեան անմիտ արատների վրայ, ներքուստ զա-

ւում է այս թերութիւնների հասցրած վնասների մասին:

Այժմ այս ընդունուած սկզբունքներից յետոյ բերենք մի քանի դրականական օրինակներ: Պ. Սուեդուկեանցը իւր պիեսների մէջ նկարագրում է տգիտութիւնից առաջացած այն անմիտ երևոյթները, որ ներկայանում են Ստեփան Դանիէլիչի, Սարգսի, Օսէփի, Սալօմէլի, Վանօյի անձնաւորութիւնների մէջ: «Էլի մէկ դահի» մէջ, օրինակ, նկարագրում է տգիտութիւնից առաջացած Սարգսի այն կոյր արծաթափրութիւնը, որից դուրս նա չի հասկանում ոչ մի այլ երջանկութիւն աշխարհում, ինչպէս սէր, աղնութիւն, ճշմարտասիրութիւն և այլն: Գրեթէգովը իւր «Խելքից պատուհասի» մէջ նկարագրում է ուռւ բարձր հասարակութեան անմիտ գաղաղութիւնը, ուր գալիս է մի խելօք մարդ և չը գիմանալով այս հասարակութեան բամբասանքներին և անմիտ հարուածներին, կորցնում է իւր խելքը:

Կոմեդիան, նկարագրելով մարդկային կեանքի և ըրնաւորութեան անմիտ կողմերը, զարթեցնում է մեր զիտակցութեան մէջ աւելի խելացի և աւելի լու ապրելու զաղափարը և պատկերը: Որքան լիակատար կերպով են նկարագրուած կոմեդիայում կեանքի և մարդկային բնաւորութեան թերութիւնները, այնքան կենդանի է պատկերանում մեզ և հակառակ կեանքի պահանջն և կարելի լինելը:

Ահա կոմեդիայի մէջ նկարագրուած կեանքի հակապատկերի առաջանալու մէջ իսկ կայանում է կոմեդիայի զլիաւոր նշանակութիւնները մեզ համար:

Այժմ գիմենք «Էլի մէկ դահի»:

Դ. Ե.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՒՍԻՍՈՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻՍՏԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

Մեր ընթերցողը արդէն ծանօթ է Միացեալ Նահանգների երկու մեծ քաղաքական կուսակցութիւնների, Հանրապետականների և Հասարակապետականների հետ. այժմ ցանկանում ենք նորան ծանօթացնել միւս մնացեալ մանր կուսակցութիւնների հետ, որոնք թէպէտ ներկայումս քաղաքական մեծ նշանակութիւն չունեն, բայց մեծ ազազայ ունենալով ամենայն ուշադրութեան արժանի են: Այդ փոքր կուսակցութիւնների միակ քաղաքական նշանակութիւնն այժմն այն է, որ, միանալով այս կամ այն հակառակորդ կուսակցութիւնների հետ, ծանրակշռութիւնը նորա կողմն են անցնում:

Այդ փոքրիկ կուսակցութիւնները մեծ մասամբ մի կամ մի քանի որոշ բարոյական կանոններ են դաւանում, որոնց մոլութեամբ արծարծում են ժողովրդի մէջ: Նոյն

*) Պրօֆ. Ս. Պ. Զէվիերով:

իսկ այս կամ այն քաղաքական կուսակցութեան նոցա միանալը կայանում է այն դէպքում, երբ այդ կուսակցութիւնից օգնութիւն, կամ քաջալերութիւն է սպասում իւր դաւանութեան, իւր բարոյական սկզբունքների տարածման:

Ամենից հետաքրքրական է «պրօհիպիտիօնական» կուսակցութիւնը, որ նշանակում է հայերէն բառով «արգելողական» (prohibere—արգելել), բայց եթէ հայացնենք թարգմանութիւնը, պիտի անուանենք նորան «հակահարբեցողական»: Այդ բառով արտայայտվում է նորա ամբողջ ծրագիրը:

Վերջին ժամանակներում հարբեցողութիւնը սարսափելի կերպով տարածվում է Ամերիկայում և, որ աւելի վնասակարն է, նորա բանուոր դասակարգի մէջ և մեծամեծ գծադրութիւն և ազգատուութիւն է պատճառում: Այդ հասարակական չարիքի առաջն առնելու համար կառավարութիւնը մի քանի օրինական միջոցների ձեռնարկեց, բայց նոքա սպարդիւն մնացին:

Այդ ժամանակ ինքը հասարակութիւնը իւր ձեռքը առաւ այդ վտանգաւոր երևույթի դէմ մաքառելու հարցը: Առաջ մի քանի մասնաւոր ընկերութիւններ կազմուեցին: Մի քանի նահանգներ ուսման փակեցին օղի և դարեջուր ծախելու ժամերը, կենտրոններից աքսորեցին օղետները, բայց շօշափելի արդիւնք չ'ունեցաւ այդ բոլորը: Այն ժամանակ այդ գործի գլուխն անցան հոգեւորականները, չափաւորութիւն պաշտող պուրիտանները և ամեն «աշխարհային բաւականութիւնների» մոլեռանդ հակառակորդ մեթօդականները:

Նկեղեցում, հրապարակներում, միտինգներում, ուր որ առիթ և յարմար էր լինում, քարոզում էին հարբեցողութեան դէմ: Այդ բաւական չէ, նոքա այդ բոլոր ընկերութիւնները միացրին համերաշխ գործելու համար և սկսեցին պահանջել նահանգների կառավարութիւններից, որ օրենքով բոլորին ապստամբ Միացեալ Նահանգներից օղի վաճառելը և միայն դեղատոմսով ծախելու դէպք համար: Այդ ծրագիրը այնպիսի մոլութեամբ և ֆանատիկոսութեամբ է տարածվում, որ արդէն շոշափելի հետևանքներ ենք տեսնում: Կուսակցութեան զրգուման կենտրոնը Մէյն նահանգն է, որի կառավարութիւնը՝ արդէն եօթը տարի է, որ արգելել է նահանգում օղու կամ ուրիշ ոգելից խմիչքների վաճառումը: Իլլինոյս նահանգում արգելում է տօն օրերում օղետներ բացանելը, իսկ Վանադաւս և Իօվա նահանգները Մէյնի նման բոլորովին արգելել են օղեվաճառութիւնը. «այդ ժամանակից օղու և դարեջրի բաղմամբ կողորում գործարանները և խանութները այսօր ժողովրդի անցեալ հարբեցողութեան անխօս վկայներն են *): Քաջալերուած այդ յաջողութիւնով, նոքա այժմ քարոզում են, որ «արգելելու» հարցը իւր ձեռքն առնէ կենտրոնական

վարչութիւնը, և այն, ինչ որ կուսակցութիւնը ձեռք բերեց վերջիշեալ նահանգներում, պիտի տարածուի ամբողջ Միութեան մէջ. նոքա քարոզում են, որ Միացեալ Նահանգներում բոլորովին արգելուի օղի և դարեջուր քաշելը և նորանց որ և է տեղում ծախելը: Սորանից աւելի ոչինչ չ'ունի այդ կուսակցութիւնը. ուստի մենք էլ վերջացնում ենք մեր խօսքը նորա «ծրագրի» մասին, մի մեծ կասկած չ'աշտնելով, որ երբ և է նորան յաջողուի իւր նպատակին հասնելու, թէպէտ յաջողութիւն ենք ցանկանում «ի բոլոր սրտէ»:

Այս կուսակցութեան նման ֆանատիկոս մի ուրիշ կուսակցութիւն ևս կայ, որի ծրագիրը այլ բովանդակութիւն ունի, բայց գործելու ձևը մի և նոյնն է: Անուանվում է նա «հակամենափաճառական» կամ «արմատական» կուսակցութիւն, որի ծրագիրը ամբողջապէս նուիրուած է հասարակական և տնտեսական հարցերին և բանուոր դասակարգի բարորութեան:

Ամերիկայում շատ տարածուած են դրամագլխական մեծ ընկերութիւններ, որոնք զրեթէ միավաճառութեան են հասցրել կեանքի գլխաւոր բերքերի վաճառումը: Հակամենափաճառականները սկսեցին թշնամի են դրամագլխի իշխանութեան, մեծամեծ ընկերութիւններին, և պահանջում են, որ կառավարութիւնը ոչնչացնէ նոցա և իւր ձեռքը առնելով մեծ գործարանները, ստացած բոլոր արդիւնքը բաժանէ բանուորներին: Ամերիկայում հեռագրական գծերը, փոստը և երկաթուղիները նոյնպէս մասնաւոր ընկերութիւնների ձեռքում են: Նոքա պահանջում են, որ այդ էլ կենտրոնանայ կառավարութեան ձեռքում. պահանջում են, որ բանուորի աշխատութեան համար օրական 8 ժամ նշանակուի, որ երբ բանուորը աշխատութեան անընդունակ դառնայ, կամ ծերութիւնից նորա ուժերը թուլացան, այն ժամանակ պետութիւնը ապահովացնէ նորա մնացեալ կեանքը: Պիտի արգելուի Չինացիների զաղթականութիւնը, օտար բանուորներ վարձելն և այլն և այլն:

Յայտնի բան է, այս կուսակցութեան ծրագիրը, աւելի բաղմալողմանի լինելով, աւելի էլ ազդեցութիւն և տարածութիւն ունի: Սորա ապագան մեծ է և այժմ արդէն քաղաքական նշանակութիւն ունի: Աշխատաւոր դասակարգը, որի իղէալներն է ամփոփում այդ կուսակցութեան ծրագիրը, նորա կողմն է:

Ահա Միացեալ Նահանգների գլխաւոր կուսակցութիւնները: Հարկաւոր է մի քանի խօսք էլ ասել դերմանացոյ մասին, որոնք մեծ քանակութեամբ զաղթում են հիւսիսային Ամերիկայ և իրանց ազգային առանձնաշատկութեան շնորհիւ՝ ծաղիկ դրութեան մէջ են: Սոքա էլ մեծ մասամբ այն կուսակցութեան են մասնակցում, որն աւելի «բարոյական» է այս կամ այն բովանդում: Անցեալ ընտրութեան ժամանակ, երբ հասարակապետական կուսակցութիւնն իւր զրօշակի վրայ դրոշմել է «վարչական մաք-

*) Русск. М. 1885 թ. № 1, որտեղից և քաղում ենք մեր այս տեղեկութիւնները:

քութիւն» նշանաւոր բառերը, այն ժամանակ ղերմանա-
ցիք միացան այդ կուսակցութեան և շատ նպաստեցին Քիւ-
վեէնտի բնութեան: Այս տարի նոքա միացան Հանրա-
պետական կուսակցութեան:

Կ. Ե.

Ք Է Լ Ի Ե Տ Օ Ն

ՀԱՂԲԱՏ—ՍԱՆԱՀԻՆ

X

Գարձեալ մտանք Սանահնի Հնութիւնների մէջ: Այս
անգամ Գեղամ վարդապետը մեզ ցոյց տուեց վանքի մա-
սունքները և շարժական Հնութիւնները, որ տեղաւորված
են Աստուածածնի եկեղեցոյ սեղանի ետեւում, աջակող-
մեան մի նեղ և փոքրիկ խորանում:

Նախ քան ներս մտնելը, Հայր սուրբը առաջարկեց
մեզ, որ կօշիկներս հանենք: Մենք պատկառանքով կա-
տարեցինք նրա առաջարկութիւնն և մտանք սեւացած
պատերով, կեղտոտ յատակով Հնագիտական խորանը: Այլ և
այլ մասունքների մէջ, այստեղ ուշադրութեան արժանի
են Կիւրիկէ թագաւորի դուստր Մարիամ Բագրատունու
նուիրած սուրբ Նշանը, յետոյ Աստուածածնայ շղարշի
կտորը, ս. Ստեփաննոսի մասունքը և թերահաւատ Թով-
մա առաքեալի սեւացած, քարացած և ծայրերից կտրտ-
ված ականջը, այն ականջը, որ յամառութեամբ չէր հա-
ւատում Փրկչի յարութեան:

Բոլոր այս մասունքները ամփոփուած են մի մեծ
Հնամաշ, փայտեայ սեղանի մէջ, որի կալարիչը փռու-
թանձր ծալքով ծածկուած տեսանք: Նայն սեղանի միջից
Գեղամ վարդապետը հանեց և ցոյց տուեց մօտ վեց հա-
քիւր տարուայ մի զրջազիւ մագաղաթեայ աւետարան Ամ-
ստերդամից բերած: Նշանաւոր են այս աւետարանի ոս-
կեղօժ հրաշալի նկարները: Զը նայելով իրանց դարաւոր
Հնութեան, այս նկարները այնքան անխառն և մաքուր
են մնացել, որ, կարծես, երկ կամ այսօր են նկարուած:

Տաճարից դուրս գալով, մենք այցելեցինք վանքից
—գէսլի արեւելք—փոքր ինչ հեռու գտնուող ղերմանա-
տունը: Այստեղ, ի միջի այլոց, թաղուած են Զաքարէ
սպասալարի, նրա հօր—Սարգսի և պապի—Վահրամի, այս
իշխանաց իշխանների, մարմինները: Այս ղերմանատան
մօտ կան երկու փոքրիկ եկեղեցիներ, կամ ճիշտն ասած,
մատուռներ, Զաքարէ սպասալարի հրամանով շինուած:
Այլ և կան երկու կիսաւեր, կամ բոլորովին աւերուած,
ուրիշ մատուռներ Յակովբ առաքեալի և սուրբ Յարու-
թեան անունով:

Գէսլի արեւմուտք, Վանքից կէս վերստաչափ հեռու
գտնվում է Զաքարէ սպասալարի կառուցած աղբիւրը:
Այս աղբիւրի ջուրը նախ հաւաքվում է ութ սրբատաշ հո-

յակապ սենեակների մէջ և այստեղից մի խողովակով դուրս
հոսում: Սենեակները շինուած են ղետնի մէջ, այնպէս
որ կողմը ղետնի մակերևոյթի հետ հաւասար է: Աղբիւ-
րը առջևի կողմից ներկայացնում է մի ղեղեցիկ շինու-
թիւն, որ նոյնպէս մօտ է քայքայման, թէև համեմա-
տաբար ամուր է տակաւին, քան Հաղբատի աղբիւրի շի-
նութիւնը: Վերջինը աւերվում է ոչ միայն ժամանակի բն-
թացքից և մարդկանց անհոգութիւնից, այլ և նրա դո-
յութեանը վերջին ժամանակները թշնամացել են և ա-
նասունները: Առաջու կատակ չէ. սրանից մի քանի տարի
առաջ Հաղբատի մի ոմն քահանայ, եթէ չեմ մոռացել,
Տէր Յարութիւն անունով, ունենում է սանահնեցի Հա-
թամի ձիու նման մի կոյր ձի: Այս ողորմելի չորքոտանին,
աղբիւրի մօտ արածելիս, ծարաւում է, լսում է ջրի կար-
կաչը և այն ուղղութեամբ գնում է ու մտնում աղբիւրի
սենեակներից մէկի մէջ: Ծարաւը յաղեցնելուց յետոյ, կոյր
ձին չի կարողանում իւր մօտ՝ տեղից դուրս գալ: Յայտ-
նում են տիրոջը. տէր հայրը գալիս է և, Մօլլա Նուրիի
պէս, սենեակը քանդել է տալիս ու ձիուն դուրս բերում:
Մինչև այժմ տէր հայրը քանդածը չէ նորոգել:

Ահա այսպէս են վերաբերվում ղէպի դարաւոր ճար-
տարապետական Հնութիւնները այն մարդիկ, որ ամե-
նից աւելի պարտաւոր են յարգել և պահպանել մեր ան-
ցեալի լիշատակները:

Սանահնի աղբիւրի և նրա ջրամբարների մոլթն անց-
քի մասին, չեմ լիշում ու, մեզ պատմեցին պէս պէս ա-
նեկիփօտներ, բոլորն էլ վանքի հին և նոր միաբանների
կեանքից:

Թող ամաչէ նա, որ հաւատում է այդ անեկիփօտնե-
րին: Բայց մի հարց, ուր սրբազան Հայեր. Զաքարէ սպա-
սալարը իւր կառուցած աղբիւրի ջուրը բաժանել է երկու
մասի—մի մասը գիւղացիների, միւս մասը վանքի հա-
մար: Վերջինը առանձին խողովակով բերուած է մինչև
վանքի դաւիթը: Ասացէք, ինչու, առաջ թէ՛ այժմ—չը
գիտեմ, ստէպ ստէպ ղիւղացիների աղբիւրի ջուրը խառ-
նվում է վանքապատկան ջրին, առաջինը ցամաքում է,
և «Հարսնասիրուն» սանահնեցիներ հարսն ու կանայք
ստիպուած են լինում վանքի դաւիթից ջուր տանել. . .

Այս հարցի պատասխանը թողնում եմ արժանապա-
տիւ Յովսէփ վարդապետին, որ Սինօբի կարգադրու-
թեամբ պատժուած է՝ Իջմիածնի ոչխարները արածացներ
և դոմերը մաքրել: Ինչ փոյթ, եթէ պատժուած Հայլ
սուրբը Հաղբատի վանահայրն է եղել և ոչ Սանահնի, չէ
որ, ինչպէս բողոքում էին մեզ ղիւղացիները, նա իւր
տեսակէտից շատ լաւ ուսումնասիրել է աշխարհային
կեանքի հաճելի կողմերը. . .

Բաւական է որքան Հնութիւնների մասին խօսեցինք.
նրանք ոչ մի ուրախալի երևոյթ չեն պարունակում իրանց
մէջ, բացի դառն լիշատակներից: Գառնանք ներկային.

արդեօք մեր այցելած երկրի ժողովուրդը տալիս է յոյս ապագայի վերաբերմամբ:

Ես կարող էի այս մասին շատ բան ասել, Գուդարացի աշխարհի շատ վերքերը շոշափել: Բայց, հակառակ իմ բուռն ցանկություն, չեմ կարող այդ անել. . . յայտնի պատճառներով: Ուստի ստիպուած եմ լինել այդ երկրի հայ ժողովրդի շատ ցուներից միայն մէկի մասին:

Դա կրթութեան հարցն է:

Այն դիւղերը, որ այցելեցինք, և բոլոր հարեան դիւղերը Գեբեդայ գետի աջ և ձախ ափերում ուժեղացած — գտնվում են վերին աստիճանի խաւար մտաւոր դրութեան մէջ: Երեւակայեցէք, տասնեակ դիւղերից բաղկացած մի ամբողջ երկիր մինչև այսօր չունի մի հատ ուսումնարան: Եւ այդ հրտեղ. Թիֆլիզի թեմում, այն թեմում, որ ամենալուսաւորվածն է համարվում:

Մեր հարցին պատասխանեցին, թէ վաղուց Սանահին գիւղում եղել է մի ողորմելի ուսումնարան, որ, մի քանի տարի զոյւթիւն ունենալուց յետոյ, փակուել է, նիւթական միջոցների չբաշխման պատճառով: Այժմ երկու տարի է, որ մեր ուղեկից երիտասարդ իշխ. Արդութեանը աշխատում է վերականգնել այդ ուսումնարանը, բայց չի յաջողվում: Նա դիմում է Թիֆլիզում ապրող անթիւ Արդութեաններին, ինչպէս է, աղաչում է, որ տարեկան իւրաքանչիւրը մի չնչին գումար տա՝ իւր հայրենիքում մի փոքրիկ ուսումնարան պահելու, մերթումն է ստանում: — Մերթումն այն մարդկանցից, որոնցից մի քանիսը տարեկան տասնեակ հազարների եկամուտ ունեն և, երեւակայեցէք, այդ եկամուտների մի մասը տալիս են նրանց Սանահին գիւղի կալուածները: Եւ սրանք Զաքարիա սպառաւրի ժառանգներն են:

Ամօթ:

Եթէ այդպէս վարուէին սղէտ, խաւարամիտ և աղքատ դիւղացի Արդութեանները, ներելի էր: Բայց, բնականաբան, գիւղացի Արդութեանները ցանկանում են իրանց դառն քրտինքով վաստակած կողմերը նուիրել իրանց զաւակների կրթութեան, միայն ինչպէս եմ իրանց փարթամ քաղաքացի աղգակիցների օգնութիւնը: Բայց ինչ փոյթ քաղաքացուն, եթէ նրա ազգակիցը խարխաւում է տղիտութեան խաւարում և տանջվում աղքատութեան ճանկերում. նա ինքն կուշտ է և կրթութեամբ...

Սանահնում մի տարրական ուսումնարան պահելու համար տարեկան հարկաւոր է 4—5 հարիւր ռուբլի: Այն էլ ոչ միայն Սանահին գիւղի երեխաների կրթութեան համար, այլ և մի քանի հարեան գիւղերի, որտեղից հնար կայ ժողովել երեխաներին և բերել Սանահին:

Դա մի չնչին գումար է: Եւ եթէ Թիֆլիզի իշխանազն Արդութեանները անընդունակ են այդ գումարը տալ, ես յուսով եմ և համոզված, որ ուրիշները կը տան և կամաջացնեն նրանց: Ես հրապարակօրէն դիմում եմ իմ հայրենակից Լալայեանների օգնութեան, և ահա ինչ յուսով: Այս տարի Բորժոմում յանկաճամահ եղաւ

Լալայեանների ցեղից մի աղնիւ և բարեգործ երիտասարդ՝ Ստեփաննոս Լալայեանը: Այս երիտասարդը, ունենալով տարեկան մօտ 7 հազար զուտ եկամուտ, շատ համեստ կեանք էր վարում: Քանիցս անգամ նա ինձ ասել է, թէ մտադիր է իւր եկամուտի մի նշանաւոր մասը յատկացնել որ և մի ազգային գործի, և ինչպէս է իմ խորհուրդը: խոստովանում եմ, ես միշտ տատանվել եմ նրա ցանկութեան համեմատ մի հաստատուն նպատակ ընտել:

Այժմ նպատակը գտնուած է, իսկ աղնիւ երիտասարդը զժբաղդաբար մահացած: Բայց կենդանի է նրա բարի յիշատակը: Եւ ահա այս բարի յիշատակը յարատեւ կացուցանելու համար, դիմում եմ ծերունի բարեգործ պ. պ. Գէորգ և Կարապետ Լալայեաններին, որոնց իրաւունքի տակ է հանգուցեալ Ստեփաննոսի ժառանգութիւնը: Հայաստանի մէջ, Գուդարացի աշխարհի կենտրոնում, այնտեղ, ուր ապրել և կրթուել են մեր թագաւորներից և հռչակաւոր իշխաններից շատերը, պահել մի ուսումնարան Ստեփաննոս Լալայեանի անունով, — սորանից աւելի լաւ ծառայութիւն ես չեմ կարող երեւակայել Լալայեանների կողմից իրանց սիրեցեալ և ամենքից յարգուած արիւնակցի յիշատակին: Տարեկան 4—5 հարիւր ռուբլի նուիրել մի բարի և մշտական նպատակով, դա նորութիւն չէ Լալայեան ցեղի համար, որ ուրիշ է ամեն տարի հազարներ նուիրել ազգին: Իմ յոյսը մանաւանդ հաստատ է, քանի որ առանց իմ առաջարկութեան իսկ Լալայեանները երկու տարի սրանից առաջ Սանահին ապագայ ուսումնարանի օգտին նուիրել են 150 ռուբլի, ի մեծ ամօթ հարուստ Արդութեաններին:

Աստահ եմ, որ Գուդարքի ուսումնասէր մանուկների աղերսանքը անուշադիր չի մնալ բարեգործ Լալայեանների կողմից:

Արշակունի

(Կըշարունակուի),

Խմբագիր-հրատարակիչ ԱՅԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼՈՅՍ ՏԵՍՆԱ

ԱՐԻՍՏՈՂՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԻ

ՌՈՒՍԵՐԷՆՅՑ — ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՌԻՐԻԻ ա. հատորը.

Դիւնն է 3 ռ., ճանապարհի ծախսը գնողի վերայ է: Միանուագ քսանից աւելի գնողին զիջումն կըլինի: Վաճառվում է Բաղադարձ Խիթիէն և Էնի. Գրաւաճառարան: Թիֆլիս, Գոլովինսկի Պրոսպեկտ, առաջին Գլխաղիայի հանդէպ:

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

Въ 1889 году

(шестой годъ изданія)

будетъ выходить въ Тифлисѣ, какъ и прошлые годы, е-
жедневно, по программѣ газеты литературной, обществен-
ной и политической.

Условія подписки, съ пересылкою и доставкою: на годъ 10 р.,
на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—1 р.
50 к., *За границу*: на годъ 17 р., на полгода—9 р., на три мѣсяца—
5 р. (Подписка принимается не иначе какъ считая съ 1-го числа лю-
бого мѣсяца).

Объявленія: на 4-й страницѣ газетно разсчета 8 к. за строку пе-
тита или за занимаемое ею мѣсто. На первой страницѣ—15 к. за
такую-же строку.

Подписка и объявленія принимаются:

Въ ТИФЛИСѢ: въ конторѣ газеты, Головинскій про-
спектъ, домъ Читахова, № 12.

Иногородніе адресуютъ свои требованія: Въ Тифлисѣ,
въ редакцію „Новаго Обозрѣнія“.

Редакторъ М. А. Успенскій.

Издательница О. А. Николадзе.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на газету

„КАСПІЙ“

на 1889 годъ.

(Девятый годъ изданія)

Газета будетъ издаваться по прежней программѣ.

Съ доставкою въ Баку:

На годъ . . . 7 р.

„ полгода . . . 4 р.

„ 3 мѣсяца . . . 2 р. 50 к.

„ 1 мѣсяць . . . 1 р.

Съ пересылкою въ др. города:

На годъ . . . 8 р. 50 к.

„ полгода . . . 5 р.

„ 3 мѣсяца . . . 3 р.

„ 1 мѣсяць . . . 1 р. 50 к.

Подписка принимается исключительно въ конторѣ ре-
дакціи: въ Баку, уг. Армянской и Губернской улицъ, д.
Красильникова.

Для подписывающихся чрезъ казначеевъ правитель-
ственныхъ и общественныхъ учреждений допускается раз-
срочка. Для остальныхъ лицъ рассрочка допускается по
соглашенію ихъ съ конторою газеты.

ԽԵՐԱՆ ԲԷՐՈՒԹԵԱՆԻ ԵՒ ԱՐԴԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ ԳՐԱ-
ԼՐԱԴՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Վաճառվում է

«ՀԱՆԴԻՍ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ» պարբերա-
կան հրատարակութեան I գիրքը — 2 բուլբուլ:

Վաճառվում են և ուրիշ հայերէն գրքեր, նոյնպէս ուռ-
սերէն, գաղղերէն և վրացերէն:

Ընդունվում է Բաժնորդագրութեան բոլոր պարբերական թեր-
թերի առաջիկայ 1889 թ-ի համար խմբագրական
գներով:

Ընդունվում են ամեն տեսակ յայտարարութեան տպելու
բոլոր պարբերական թերթերում խմբագրական գներով,
նոյնպէս և կախ անելու տարով Կովկասեան երկաթուղու
բոլոր կայարաններում թերթի վարձատրութեամբ:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԸՐ

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՊԱՏԻ ՕՐԱՅՈՅՑ

1889 թ-ուականի

Աղբալին անցքերի համառոտ ժամանակագրութեամբ

Հայոց տօները տպուած են կանաչ թղթի վերայ.
Իսկ ուռապը՝ կարմիր:

Հատը արժէ 1 ուռլի:

Ճանապարհածախսով 1 ու. 25 կ.

10 օրինակ գնողին 10% զիջումն.

50 » » 15% »

100 և աւելի » 20% »

Վաճառվում է կենտրոնական գրավաճառանոցում, Թիֆ-
լիզի յայտնի թղթավաճառանոցներում և ինձ մօտ:

Գրքի հաշմանց Աշակունց:

ԵՐԿԱՆՋԱԴԷ

ԱՐԱՄԲԻՆ

Վ. Է. Պ

Լոյս տեսաւ առանձին գրքով և վաճառվում է.
ԹԻՖԼԻՉՈՒՄ՝ «Կենտրոնական Գրավաճառանոցում»:

» Իշխ. Բէհրուբեանի և Ա. Յովհաննի-
սեանի լրագրական ղործակալութեան
մէջ:

Հեղինակի մօտ. Թիֆլիս. Շիրվա-
նաձէ, Րեդակցիա „Արցաղանկ“.

ԲԱԴՈՒՈՒՄ՝ Աղեքսանդր Արէլեանի մօտ:

Գինն է 75 Կ.

Ճան. ծախսով 1 ր.:

ՏԵՍԱԿԱՆ և ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ դասեր ԳԵՐՄԱ-
ՆԵՐԷՆ և ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ լեզուներին:

Новобebutовская улица № 5, домъ Варданова.

(3—2)

ՀԱՉՈՒՆԿԱՐԱՐ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻ

91-ն Նոյեմբերի 1888

Պ Ա Յ Ա Ն Ջ Բ	Թիֆլիսում	Բազումայ բաժն.	Ընդամենը
1. Դրամարկ (առձեռն թղթադրամ)	98,755—21	42,108—95	140,864—16
2. Ընթացիկ հաշիվ Պետական բանկայի բաժնում	1,096—46	190,000 —	191,096—46
3. Զեղծումն (Disconto) մուրհակաց երկուսուսորայրու թեամբ	2,668,973—45	930,493—49	3,599,466—94
4. Զեղծումն տոկոսաբեր թերթերի, կարծիների և այլն	35,533 —	10,237—50	45,770—50
5. Փոխադրված ինչ գրառականով՝			
ա) Պետական ինքնից ապահովեալ տոկոսաբեր թղթեր	844,625—34	242,060 —	1,086,685—34
բ) " " ոչ ապահ. " "	135,219 —	9,845 —	145,064 —
գ) Ապրանքների	— —	71,600 —	71,600 —
դ) Ոսկի և արծաթի	— —	31,390 —	31,390 —
6. Բանկայի պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր	256,104—75	32,142—86	288,247—61
7. Ոսկի և արտասահմանի փոխանակադրեր	58,935—75	1,882—55	60,818—30
8. Թղթակիցներ՝			
ա) Նոցա հաշիվ (Loro)	5,349,317—28	— —	5,349,317—28
բ) Բանկայի հաշիվ (Nostro)	8,806,960—93	— —	8,806,960—93
9. Բաժնի հաշիվը կենտրոնական վարչութեան հետ	827,687—55	— —	827,687—55
կենտրոնական վարչութեան հաշիվը բաժնի հետ	— —	24,861—43	24,861—43
10. Պայմանագրամ անցուցուած փոխադրված ինքներ	17,015 —	2,920 —	19,935 —
11. Ընթացիկ ծախսեր	40,148—69	13,197—11	53,345—80
12. Կահարատիք և սկզբնական ծախսեր	3,461—51	3,009—77	6,471—28
13. Յետ ստացուելիք ծախսեր	13,455—73	780—84	14,236—57
Բ. Ա.	19,157,289—65	1,606,529—50	20,763,819—15

Պ Ա Ր Տ Բ	Թիֆլիսում	Բազումայ բաժն.	Ընդամենը
1. Հիմնական դրամագրվելու	1,000,000 —	— —	1,000,000 —
2. Պահեստի դրամագրվելու	154,474—72	— —	154,474—72
3. Դրամական առանգներ՝			
ա) Պայմանագրամով	1,735,152 —	114,839 —	1,849,991 —
բ) Գ' Պահանջ	208,167 —	12,200 —	220,367 —
գ) Ընթացիկ հաշուով հառարակ	779,122—53	403,298—92	1,182,421—45
դ) " " պայմանագրամով	— —	108,062—60	108,062—60
4. Զեղծումն մուրհակաց Պետական բանկայի Թիֆլիսի բաժնում	316,456—07	— —	316,456—07
5. Մասնաւոր ընթացիկ հաշիվ Պետական բանկայի Թիֆլիսի բաժնում, ապահոված մուրհակներով և տոկոսաբեր թղթերով	447,900 —	— —	447,900 —
6. Թղթակիցներ՝			
ա) Նոցա հաշիվ (Loro)	5,076,325—77	— —	5,076,325—77
բ) Բանկայի հաշիվ (Nostro)	9,023,310—71	— —	9,023,310—71
7. Բաժնի հաշիվը կենտրոնական վարչութեան հետ	— —	850,082—78	850,082—78
կենտրոնական վարչութեան հաշիվը բաժնի հետ	72,330—32	— —	72,330—32
8. Բանկայի բաժնետոմսերու անվճար կարծիների բաշխը 1882, 1883, 1884 1885 1886 և 1887 թ.	1,654—71	— —	1,654—71
9. Զվճարուած տոկոսներ առանգներ, ընթացիկ հաշիվների և այլ գործողութեանց	69,214—65	16,954—58	86,169—23
10. Ստացուած տոկոսներ և լանձնարարականներ	201,009—95	93,005—62	294,015—57
11. Փոխանցիկ գումարներ	72,171—22	8,086 —	80,257—22
Բ. Ա.	19,157,289—65	1,606,529—50	20,763,819—15